

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра культурології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Освітній ступінь — магістр

на тему:

ФЕНОМЕН «СКАСУВАННЯ» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Виконав:

Іванов Владислав Сергійович, студент 2 р.н.,

спеціальності 034 «Культурологія»

освітньої програми «Культурологія»

Науковий керівник:

Собуцький Михайло Анатолійович

Доктор філологічних наук, професор

Київ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.	4
 РОЗДІЛ 1: ВИТОКИ ТА СТАНОВЛЕННЯ КУЛЬТУРИ	
СКАСУВАННЯ	9
<i>1.1. Походження феномену культури скасування.</i>	9
<i>1.2. Передумови до виникнення культури скасування.</i>	12
<i>1.3. Соціальні мережі та їхня роль у формуванні культури</i> <i>скасування.</i>	18
 РОЗДІЛ 2: ОСОБЛИВІСТЬ КУЛЬТУРИ СКАСУВАННЯ В	
СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПРОСТОРИ	23
<i>2.1. Культура скасування як форма суспільного протесту.</i>	23
<i>2.2. Аналіз резонансних спроб скасування в сучасній українській</i> <i>культурі.</i>	27
<i>2.3. Гендерний аспект скасування в Україні.</i>	32
<i>2.4. Українські медіа та соціальні мережі як посередники</i> <i>формування культури скасування.</i>	37
<i>2.5. Скасування: справедливість чи цензура?</i>	42
 РОЗДІЛ 3: РІЗНОМАНІСТНІСТЬ ПОГЛЯДІВ НА КУЛЬТУРУ	
СКАСУВАННЯ. ВІД ПРОГРЕСИВНИХ ДО КОНСЕРВАТИВНИХ.	49
<i>3.1. Прогресивний погляд на культуру скасування.</i>	49

<i>3.2. Консервативний підхід до культури скасування.....</i>	<i>54</i>
<i>3.3. Перспективи розвитку культури скасування в Україні.....</i>	<i>58</i>
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68

ВСТУП.

Станом на сьогодні, публічність стала ледь не обов'язковою умовою суб'єктності. Майже кожна людина має сторінки Facebook, Instagram, Telegram, LinkedIn та ще безлічі соціальних мереж, які хоч і дещо відрізняються, але все одно мають на меті тим чи іншим чином змусити людину щось постити. Методи заохочення можуть бути різними, деякі платформи, як X (колишній Twitter) або YouTube, наприклад, пропонують методи монетизувати свій контент. Але як тільки людина стає більш-менш публічною, вона стикається з новою формою контролю, чимось, що має назву «cancel culture» (тут і далі «культура скасування»). Це, фактично, феномен, який характеризується загальним осудом людей, які недобросовісно скористались своєю публічною платформою, або ж в цілому зробили щось невідповідне загальноприйнятим нормам моралі. Однією з головних цілей культури скасування є запобігання нормалізації аморальних та неетичних вчинків. Разом з тим, український контекст відчутно відрізняється від західного, для якого культура скасування є чимось буденним. Для України культура скасування є відносно новим феноменом, але вже навіть зараз можна сказати, що через перебування в українському контексті, який суттєво відрізняється від західного через війну, різниця полягає не тільки в мотиваціях або методах скасування. Можна відмітити, що в сучасному українському просторі культура скасування має не тільки каральну, а також і регулятивну функцію, оскільки з початку повномасштабного вторгнення росії все частіше і частіше виникають розмови про інститут репутації та спроби його залучення в наш контекст. Власне, не тільки вторгнення впливає на цей контекст, оскільки ми також мусимо відмітити що деколонізаційні та дерусифікаційні процеси також унікально взаємодіють з культурою скасування.

Перш ніж ми зануримось до самого питання, вважаємо за потрібне у вступі відзначити декілька деталей, які важливі для розуміння контексту. Перша – треба розділяти скасування як результат та спроби скасування. Унікальність цього феномену полягає в його тотальній неврегульованості, і це, час від часу, може бути його сильною стороною, оскільки скасування не обтяжено різноманітними процесами, як багато інших форм нагляду, контролю та покарання. Разом з тим, ця неврегульованість може бути проблемною, оскільки іноді скасування відбувається надто безжалісно, і, фактично, перетворюється в кібер-булінг. Але також є важливий нюанс щодо розрізнення де була спроба скасування, а де воно відбулось. Скасування є достатньо політизованим, особливо в Україні, і, власне, скасувати когось одностайно та остаточно буває частіше неможливо, власне, якщо ми уявімо умовну публічну особу, більша частка аудиторії якої *не визнає* культуру скасування, її майже неможливо буде скасувати, тож стосовно неї зможуть бути тільки «спроби скасування», які полягатимуть механічно майже в тому ж що і скасування, та відрізнятиметься тільки наслідками, а, якщо точніше, то їх незначністю, а у найгірших випадках – відсутністю.

Також варто зазначити, що в цій роботі неодноразово використовується слово «жертва», разом з тим, якщо ми говоримо про людину, яка скоїла щось неетичне або аморальне, що, в свою чергу, спровокувало скасування, то ми мусимо чітко розділяти де жертва а де нападник. Наприклад, якщо особу скасовують внаслідок якихось расистських або сексистських заяв, жертвою виступають виключно прошарки населення, яких це стосувалось, і це не залежить від наслідків для тієї людини, яку скасовують. Власне, формулювання «людина, яку скасовують/скасували» використовується в цій роботі щодо тих, кого це характеризує. Звісно, існують винятки, особливо у

випадках коли людина була скасована несправедливо та без жодного підґрунтя. Ця робота є спробою осмислити феномен скасування не так радикально, як це робили раніше. Не зважати увагу на те, що це «лівий» або «правий» підхід, не оцінювати позитивність або негативність цього феномену, це, скоріше, спроба дослідити скасування як одну з найновітніших та найскладніших форм соціального врегулювання, яка є особливою в своїй неординарності.

Актуальність теми дослідження. Культура скасування з моменту свого виникнення і до сьогодні стала важливою частиною людської комунікації. Коли для деяких вона такий собі Дамоклів меч, який змушує дуже чітко та обережно формулювати свої думки, які виставляють публічно, а також міркувати над моральністю своїх дій, для інших скасування виступає проявом цензури та обмеження волевиявлення. Тож дослідження цього феномену в українському контексті може наблизити нас до відповіді, чим є культура скасування – механізмом по захисту маргіналізованих спільнот чи черговою спробою стерилізувати повсякденний дискурс.

Об’єктом дослідження є сучасна українська культура як комунікаційний простір, а предметом дослідження виступає феномен культури скасування як інструмент публічної реакції на порушення морально-етичних норм.

Метою роботи є детально дослідити феномен скасування в сучасній українській культурі, та спробувати визначити його суперечності, корисність та соціальну специфіку.

Мета має бути реалізована через **наступні завдання**:

- Визначення витоків культури скасування;

- Дослідження особливості скасування в контексті повномасштабного вторгнення;
- Розгляд перспектив інтеграції культури скасування в українське повсякдення;
- Вивчення конкретних випадків скасування в українському медіа-просторі;
- Дослідження політизованості культури скасування в українському дискурсі
- Розбір скасування російської культури як метод віднайдення суб'єктності.

Методологія дослідження в себе включає порівняльний та зіставний методи, а також case-study.

Ступінь наукової розробки теми. Попри те, що культура скасування є відносно новим феноменом, вона має вражаючу кількість літератури, на якій можна базувати дослідження. Разом з тим, *більша* частина літератури, яка розглядає цей феномен є вкрай упередженою, причому як і у супротивників скасування, так і у людей, які його підтримують. Це дослідження базувалось на наступних роботах: Джон Ронсон «So You've Been Publicly Shamed», Ернест Оуенс «The Case for Cancel Culture: How This Democratic Tool Works to Liberate Us All», Ірина Слоневська та Світлана Пірошенко «Культура скасування як соціокультурний феномен: українські акценти», Павло Молочко та Дар'я Гриньова «Cancel culture як інструмент впливу у політичній боротьбі», Кріста Хілл Каммінгз «#Canceled! Exploring the Phenomenon of Canceling», Дуглас Мюррей «Madness of Crowds: Some Modern Taboos», Адріана Марі Браун «We Will Not Cancel Us: And Other Dreams of Transformative Justice», Енн Еплбаум

«The New Puritans», а також моя минула робота на близьку до цієї тему «Феномен культури скасування в сучасній культурі Заходу».

Структура роботи. Включає вступ, три розділи, які містять підрозділи, висновок та список використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 78 сторінок.

РОЗДІЛ 1: ВИТОКИ ТА СТАНОВЛЕННЯ КУЛЬТУРИ СКАСУВАННЯ

1.1. Походження феномену культури скасування.

Перш ніж розглядати культуру скасування в сучасному українському контексті, ми мусимо дати дефініцію культурі скасування, дослідити її витоки та передумови. Частково ми це зробили в попередній роботі «Феномен культури скасування в сучасній культурі Заходу», разом з тим, ця робота пірнає дещо глибше в саме явище культури скасування. То що ж таке культура скасування? Якщо дивитись на це явище поверхнево, або швидко переглянути статтю в Вікіпедії, то ми можемо зрозуміти, що це певна ітерація бойкоту, такий собі інструмент притягнення до відповідальності брендів та/або медіа-персон, які так чи інакше скоїли щось незаконне, аморальне або анти-етичне за сучасними мірками. Цей інструмент, власне, набув неабиякої ефективності, оскільки саме слово «скасування» стало майже синонімічним до втрачання кар'єри.

В попередній роботі була запропонована думка, що сама по собі культура скасування має своє коріння в русі #MeToo, який розпочавшись в 2006 році, та набувши популярності в 2017 мав на меті поєднання голосів жінок, з метою притягнути їхніх аб'юзерів та гвалтівників до відповідальності (Іванов 2023, 7). Втім, з часом, культура скасування, яка спочатку мала назву Call-Out Culture, почала потерпати зміни, беручи до уваги не тільки дискримінацію жінок, а і глобально будь-яку соціальну несправедливість. В цілому, важливою особливістю культури скасування, є намагання через окремі випадки вирішити систематичні проблеми, часто прибігаючи до рішучих та інколи радикальних методів. Як приклад ми можемо розглянути скасування Каньє Веста, який 8

жовтня 2022 року виклав пост в соціальну мережу Instagram, в якому він вдався до агресивних антисемітських заяв. Його пост звучав наступним чином: *«I'm a bit sleepy tonight but when I wake up I'm going death con 3 On JEWISH PEOPLE. The funny thing is I actually can't be Anti Semitic because black people are actually Jew also You guys have toyed with me and tried to black ball anyone whoever opposes your agenda.»* (Savage 2022) Ігноруючи заяви про те, що він не може бути антисемітом, оскільки на його думку чорношкіре населення і є євреями та написання DEFCON (Defense Readiness Condition) як death con, цей пост коштував артисту величезної колаборації з Adidas, Gap, Balenciaga, призвело до видалення його акаунтів в Instagram та X (раніше Twitter), та розірвання контракту з креативною агенцією Creative Artists Agency (Maruf 2023). З моменту виникнення культури скасування, цей процес з суто соціального руху перетворився на дуже впливовий та швидкий інструмент із знешкодження будь-якої форми хейтспіча.

Втім, хоч сам феномен кенселінгу намагається запобігти зловживанню становищем та впливом брендами та медіа особистостями, він сам по собі став настільки ефективний, що дуже швидко реагує на щось, що навіть віддалено можна вважати неетичним. Ба більше, скасування на його пізніх етапах працює за механізмом «ти або скасовуєш, або скасовують тебе» (Hill Cummings та ін. 2025, 19), оскільки неприєднання до цього руху деякі сприймають як мовчазну підтримку тих, кого скасовують. Це дуже часто призводить до сприйняття скасування як цензури, оскільки воно не передбачає нейтральність, поділяючи людей на таких, що або підтримують погане, або підтримують хороше. Очевидно, це не може бути хорошим для суспільного дискурсу, і навіть не апелюючи до втомлених аргументів про «правда десь посередині» та «світ не можна поділяти на чорне та біле» ми можемо зрозуміти, що примушення

соціуму в штучно створену дихотомію відгортає безліч людей від культури скасування, яка в своїй концепції має вкрай позитивну мотивацію.

Також варто додати, що скасування є механізмом, до якого частіше вдаються люди з лівими політичними поглядами, що в свою чергу перетворює цей процес на лівий інструмент, тим самим відвертаючи від нього людей з правими поглядами, які, вдаючись до класичного політичного антагонізму, базують своє сприйняття культури скасування тотального її нівелюючи, рівно на такому ж самому рівні відчайдушності, на якому ліві за цю культуру тримаються. Далі в цій роботі ми детальніше розглянемо ставлення лівих та правих до культури скасування, втім, було важливо зазначити цю різницю, оскільки це порівняння ще не раз з'явиться у нас в роботі, втім, воно не буде таким однозначним, як може здатись спочатку.

Повертаючись до визначень, цікавим фактом також виступає дефініція соціальної справедливості, а також що саме є сучасною етикою. Дуже легко звести культуру скасування до запобігання дискримінації, втім ми вважаємо за потрібне визначити що саме може бути причиною для скасування. Зазвичай, найбільш розповсюджена річ, за яку людину можуть закенселети це дискримінація. Використання расистської, сексистської, гомофобної або ейблістської лексики зазвичай створює проблеми для людини. Цікавим фактом є те, що необов'язково ці прояви мають бути публічними, якщо хтось знаходить старе фото із приватних архівів людини, яку скасовують, вона все одно може понести за собою невдоволення, як це було з популярною співачкою Тейлор Свіфт, та її фото з людиною у якої на футболці була намальована величезна свастика (Dobrin 2024). Культурна апропріація також є неприпустимою, як наприклад вдягання хіджабу якщо людина не належить до Ісламу, але в цьому контексті варто відмітити, що частіше за все культурною

апропріацією вважають використання символів релігій та культур, які здебільшого не є частиною білого населення, тобто навряд когось скасуються за перформативне ношення хрестика або будь-якого іншого культурно-релігійного одягу, що в свою чергу провокує дискусію щодо зворотності цього скасування, що ми можемо прирівняти до зворотного расизму, який за думкою представників багатьох лівих політичних поглядів просто не існує (Peucker 2023). Також причиною для скасування може бути, як раніше було зазначено, згвалтування або аб'юз (як фізичний так і психологічний), але на відміну від культурної апропріації, в цьому випадку культура скасування працює не тільки захищаючи групу, яка більше страждає від аб'юзу, якою, за даними CAWC є небілі жінки віком 18-24, але в цілому намагається притягувати до відповідальності людей не зважаючи на їхній гендер та расову приналежність. Також варто відзначити розповсюдження дезінформації про публічне здоров'я або політику, за що особливо сильно скасовували під час пандемії COVID-19, як наприклад політичного оглядача Чарлі Кьорка, який запевняв своїх глядачів, що вакцини шкідливі для здоров'я та можуть привести до смерті. (Ecarma 2023)

Перелічені вище причини не описують всі підстави для скасування, але вони мають показати, що все, що люди можуть інтерпретувати як шкоду для окремих індивідів або для цілих груп може призвести до кенселінгу, з першопочатковою метою захистити та підтримати, втім що швидко може перетворитись на моббінг або кібербулінг.

1.2 Передумови до виникнення культури скасування.

Історія культури скасування починається набагато раніше ніж занотоване використання цього терміну. Публічний осуд, спроба соціуму притягнути

певних індивідів до відповідальності коли судова система не може/не хоче цього робити існували дуже довго, втім, нас цікавлять не всі прояви бойкотів протягом всієї сучасної історії. Ми можемо розпочати приблизно на початку 21 століття, в 2006 році (Contributors to Wikimedia projects 2008), коли в китайській лексикон проліз термін «genrou sousuo», що можна перекласти як «пошук людської плоті» або як «плоть, що шукає». Відкидаючи моторошні кіберпанкові інтерпретації, цей термін використовувався для визначення людей, які шукали в інтернеті інформацію щодо осіб, які їх цікавлять. Це починалось як спільна праця, щось на кшталт детективної агенції. Люди займались пошуком анонімних знаменитостей, ідентифікацію людей з мемів, але сталася ситуація, коли це все з ларперства¹ в детективів переросло в щось більш серйозне. В китайській частині інтернету почало циркулювати так зване «crush video», на якому невідома особа розчавила череп малому кошеняті своїм підбором. Це настільки обурило користувачів інтернету, що вона одразу почали розшук людини на відео, яка виявилась медсестрою в одній з лікарень. Її персональні дані, номер телефону та адреса були опубліковані на Tianya Club, одному з найбільших та найпопулярніших блогів країни, внаслідок чого вона отримала листи з побажаннями смерті, її звільнили з роботи та взагалі усіляко виключили із суспільства. В цьому випадку інтернет користувачі зробили, очевидно, добру справу, та притягнули людину до відповідальності за щось, що мого пройти майже непоміченим крізь погляд поліції. Разом з тим, треба пам'ятати, що ось цей доксинг хоч і може піти на користь у випадку коли людина скоїла щось об'єктивно погане, але іноді жертвами цього пошуку стають звичайні люди, на яких звернули уваги користувачі, як наприклад дівчинка на ім'я Жань Зетянь (Hatton 2014). В 2009 році однокласниця

---

¹ LARP (скорочення від Live Action Role Playing) – варіація рольової ігри, для якої характерний безпосереднє відігравання дій персонажа

сфотографувала Жань після уроку, та виклала на популярний в Китаї сайт RenRen. Юзери почали активно взаємодіяти з фото, коментуючи, що дівчина виглядала дуже гарно, а оскільки на фото вона тримала молочний чай, то вона отримала в інтернеті невігадливе прізвисько «Дівчинка з молочним чаєм». Через деякий час після публікації фото Жань зателефонували з газети, після чого вона зрозуміла, що її дані були злиті в інтернет. Люди намагались крадькома сфотографувати її в публічних місцях, а як тільки вона вступила в університет, в її гуртожиток декілька разів намагались вломитись невідомі люди. Отримавши освіту вона відкрила свій бізнес та міцно закарбувала себе в китайській інтернет-культурі, але ми не мусимо сприймати її життя та те, що вона досягла як позитивний вплив цієї величезної пошукової машини. Людина без власного відома втратила свою приватність з моменту коли вона отримала хоча б якусь популярність в інтернеті: суто за свою зовнішність вона перестала бути просто людиною, а стала об'єктом для спостереження та бажання. Фактично, вона перетворилась на атракціон, або на пам'ятку для людей, які могли просто піти до неї додому, або піти до неї в гуртожиток, які могли слідкувати за нею базуючись на інформації яка була оприлюднена онлайн.

Цей випадок хоч на перший погляд і не сильно нагадує скасування, бо обидва приклади мали цілком очевидний хепі-енд, але це тільки на перший погляд. Втрата людиною її автономності через те, що через простий збіг обставин вона сподобалась користувачам іміджборда стало прецедентом, і коли західні медіа освітлювали цю ситуацію, її особливість як раз полягала в тому, що це була така собі китайська «комуняцька забаганка» (Downey 2010), яка могла існувати тільки в контексті Китаю, тільки в контексті китайських користувачів та китайської інтернет культури. Захід сприймав свій індивідуалізм як непроникний щит, як неплодовий ґрунт, на якому ні при яких

умовах не зможе прорости навіть натяк на соціальне єднання з метою знайти когось та влізти в їхнє життя. Причому, важливо відмітити, що основна частина, яка була проблематичною в кейсі Жань Зетянь, це неодноразове оприлюднення її адреси, і Захід був з цим знайомий. Доксінг (від англійського *Doxing* або *Doxxing*) це процес, який включає в себе дослідження та компіляцію документів та деталей, які належать певній людині з метою оприлюднення її адреси, що часто використовувалось як передумова до сталкерства або бажання залякати людину. Важлива відмінність полягає в тому, що культура скасування не обов'язково включає в себе доксінг, але сам доксінг часто відбувається в наслідок того, що людину скасовують.

Перед культурою скасування було дещо, що називалось «Call-Out culture», головною метою цього руху було відкопування старих постів та свідчень про людей, з метою інформування соціуму в погрішностях популярних людей. Втім, з часом людям перестало вистачати відеоповідомлень в соціальних мережах або скріншотах з Нотаток, в якому особа, що провинилась, пише, наскільки ретельно вона зробила переоцінку власних вчинків та думок, і як вона обіцяє рухатись далі, розвиватись та вчитись за допомогою своєї аудиторії. Людям перестали бути цікаві вибачення, їм потрібні були наслідки, причому наслідки різкі та бажано моментальні.

Культуру скасування складно назвати рухом, вона не має ідеологій, вона не має лідерів та маніфестів, все, що вона має, це бажання певної частки людей здобути справедливість, причому, не важливо, як саме ця справедливість буде здобута. Комік Кевін Харт відмовився від презентації Оскару в 2019 році, оскільки в проміжок між 2009 та 2011 роком він зробив низку гомофобних постів, які користувачі відкопали, апелюючи до того, що оскільки гомофобія не є прийнятною, то комік в жодному разі не мусить мати можливість

презентувати одну з найпрестижніших нагород в світі. Після анонсу ведучого Академія одразу зіткнулась з потужною негативною реакцією, і, за словами Харта (Daw 2020), висунула йому ультиматум, він або вибачається перед ЛГБТК+ спільнотою, або відмовляється вести нагороду, на що комік заявив, що він ні в якому разі не збирається вибачатись, апелюючи до того, що «всі його ЛГБТ друзі» (Hart 2018) знають його думки про цю спільноту, знають, що він не мав на увазі нічого поганого, і що він не мусить вибачатись за твіти яким на той момент було майже 10 років. Менше з тим, наступного дня він написав в Твіттері, що він вибачається перед ЛГБТК+ (Hart 2018) спільнотою та не буде вести церемонію.

Соціальна справедливість це щось, за що дійсно люди мають боротись. Токсична маскуліність, патріархат, гомофобія, це все сталі механізми, які дуже часто запобігають комфортному перебуванню в соціумі жінок та меншин, разом з тим, бажання скасувати та, часто, знищити людину, скоріше виглядає не як жага справедливості, а скоріше як фетишизація помсти, як щось, що використовують для концентрації образи та звинуваченні однієї людини в проблемах маргіналізованих спільнот. Наприклад, скасування Джоан Роулінг за трансфобні заяви цілком виправдане, втім, концентрація на Роулінг та відмова бачити більшу проблему, яка стоїть за її діями не дає результатів. Замість того, щоб бороти глобальні механізми, люди часто концентруються на окремих представниках, та перетворюють важливий механізм на Хрестовий похід проти особистостей, які їм особисто не подобаються. Мати можливість скасувати людину за її помилки це величезна відповідальність та величезна влада, яка частіше зводить діалог та боротьбу за рівність до агресивних постів в інтернеті. Втім, який би не був результат окремих кейсів, цей механізм з нами якщо не назавжди, то на дуже довгий час, і тільки його ретельне дослідження

може його перетворити з цифрового лінчування на інструмент, яким буде видобуватись соціальна справедливість.

1.3. Соціальні мережі та їхня роль у формуванні культури скасування.

Одні з основних словосполучень в тексті попередніх двох пунктів були «соціальні мережі», «пост», «твіт» та «користувачі», і дійсно, ми не можемо навести ще більше фокусу на те, наскільки важливими є соціальні мережі, коли йдеться про культуру скасування. Кожна зірка, бренд, шоу, серіал, канал, артист та студія мають акаунти та різноманітні сторінки, на яких вони спілкуються з шанувальниками та формують свій імідж. І хоч наявність онлайн присутності дає якесь сподівання на потенційний вірусний пост, вона також несе в собі небезпеку, яка полягає в перебуванні під постійним та допитливим наглядом. Соціальні мережі роблять все, щоб їхнє користування та спілкування на їх просторах було якомога більш простим та інтуїтивним, компанії розробляють алгоритми, які допомагають користувачу знайти те, що йому цікаво та важливо (звісно, на думку самих компаній), і чим більше акаунт має особистості, чим менше його можна підв'язати до чергового втомленого двадцятирічного СММника, та більше зв'язати безпосередньо з особистістю, якій цей акаунт має належати, тим більше люди сприймають дискурс реальним.

Існує термін «парасоціальні стосунки», яким характеризують невзаємну та односторонню закоханість людини по відношенню до публічних особистостей. Сам феномен не є новим, втім він набув цілком нових форм з розповсюдженням соціальних мереж. Коли публічна особистість не цурається загравання з власною аудиторією, вона часто формує свій імідж як такий дружній та «наближений до людей». Це, в теорії, не є проблематичним, оскільки мати приємну особистість частіше чим ні є запорукою активної та вірної спільноти, разом з тим, споживачі контенту так чи інакше мають розуміти, що коли вони «зближаються» або «закохуються», то вони це роблять

не по відношенню до людини, а по відношенню до штучно сформованого образу, і коли ми говоримо про блогерів та різноманітних контент-мейкерів, то ми можемо припустити, що вони, часто, цей образ формують самотійно, в той час як популярні актори, виконавці та моделі мають доступ до повноцінних команд, які ретельно створюють особистість для публіки ("Celebrity public relations: What can we learn?", б. д.).

Парасоціальні стосунки та культура скасування є одними з найбільших та найважливіших стовпів сучасного інтернет-дискурсу. І те і інше формує такі собі echo chambers, які при зіткненні утворюють величезні (в контексті інтернету) конфлікти. У тому випадку, коли зірка, яка сформувала довкола себе щільний прошарок парасоціально закоханих людей, стикається з культурою скасування, то її аудиторія поділяється на дві чіткі сторони. Одна частина свято впевнена в тому, що будь-яка спроба скасувати цю зірку є безґрунтовним нападом від хейтерів, в той момент як інша сприймає ситуацію, за яку скасовують як, фактично, зраду, оскільки вони керуються зневірою в тому, що їхній «друг/партнер» так міг вчинити. Чудовим прикладом такого розподілу є кейс зі Спартаком Суботою, який на момент написання роботи не так давно став об'єктом культури скасування. Хоч і детальніше ми розглянемо його ситуацію трохи пізніше, він виступає чудовою ілюстрацією того, як парасоціальні стосунки можуть ставати значним важелем під час скасування. Коли Спартак Субота потрапив у скандал, під час якого його звинувачували у багатьох речах, але основними зауваженнями були брехня щодо імені, брехня щодо освіти, та нібито інтимні стосунки з клієнтками. Всі ці звинувачування та докази (Громлюк 2023) підкріплені декількома людьми, які з ним напряду були пов'язані, тому скинути це на простий хейт вже стає складніше. Втім, більша частина користувачів інтернету обрала доєднатись до так званого

«шакалячого експресу» та почала робити різноманітні меми та коментарі в соціальних мережах. Єдиною його підтримкою залишались люди, які були підписані на його Telegram канал, які часто його виправдовували, та й коментарі під його відео на YouTube (Спартак Суббота Психолог 2023) досі наповнені позитивними закликами не зупинятись та продовжувати свою діяльність. Саме тут ми і можемо звернути увагу на парасоціальність, люди, маючи у себе в голові картинку не просто якоїсь інтернет особистості, а і, на їхню думку, кваліфікованого психолога, внаслідок його харизматичності сприймають його своїм власним другом, ментором та людиною, яка «врятувала їхню психіку», як часто люблять казати його шанувальники, які, насправді, не мали нічого робити задля формування парасоціальних стосунків. В їхньому розумінні особа, за якою вони слідкують в інтернеті, не зовсім є людиною, вона скоріше виступає певним колажем рис характеру, зовнішності та інтересів, які подаються користувачам через високотехнологічні алгоритми. І ця зацікавленість погіршується різними соціальними мережами, які мають виконувати різні функції. Наприклад, YouTube – це там, де ти бачиш як людина поводить себе, рухається, Telegram канали зазвичай пропонують певну заглибленість та наближеність до особистісного світу особи, за якою слідкують, Instagram, в якому мікс постів справжніх друзів та родичів розбавляється різноманітними зірками та інфлюенсерами, що спонукає людину сприймати їх як когось зі свого кола спілкування, та один із найбільших «провокаторів» парасоціальних стосунків – сервіси, де можна напряду робити пожертви для зірок, які, в свою чергу, діляться унікальним контентом, який, власне, може бути чим завгодно, як, наприклад, додаткові відео та повноцінні версії подкастів на сервісах на кшталт Patreon та BuyMeACoffee, або ж контент еротичного характеру на сайтах подібних до OnlyFans та Fansly. Соціальні мережі роблять все, щоб слідкувати за людиною,

занурювати себе в її побут, ставати частиною її повсякденності ставало все легше і легше. Причому, це часто сприймається як взаємовигідні стосунки, людина, за якою слідкують, часто отримує матеріальну вигоду з цього, в той час як людина, яка слідкує, отримує друга/партнера/ментора/психолога, власне, будь кого, окрім просто блогера.

Також варто зазначити, що великий плюс соціальних мереж є анонімність, причому, не вдавана, якої можна досягти видаливши всі фото зі своєї сторінки, а справжня, коли особа існує виключно як акаунт в мережі, який взагалі не викликає асоціацій, що ця сторінка може бути прив'язна до справжньої людини. Коли ми раніше згадували про скасування та про підтримку голосів жертв, ми звертали увагу на людей, які постраждали в наслідок системної дискримінації, і той факт, що у них було обличчя, допомагав в цю дискримінацію повірити. Але особі не потрібно мати обличчя, щоб підтримати когось іншого, що в свою чергу призводить до того, що людині тим паче не потрібно обличчя щоб образити когось іншого. І зараз варто зауважити, що коли людина, яка знайшла в собі сміливість заявити про дискримінацію, що, в свою чергу, призвело до скасування когось іншого, не винна в хейт-коментарях на адресу останньої, частіше за все жертва шукає не тільки соціальних наслідків, а і юридичних, з чим агресивні коментарі допомагають не часто. Разом з тим, Інтернет частіше за все є місцем негативу, як раз таки здебільшого через його анонімність, тому в багатьох випадках скасування часто перетворюється з підтримки жертви на ненависть до людини, що була звинувачена, ненависть рафіновану та концентровану. Саме тому соціальні мережі хоч і дають неймовірну можливість для людей зробити свій голос почутим, він також дає можливість замість комунікації та дій перетворити гідну справу на перпетуальну спіраль токсичності. Втім, треба

пам'ятати, що ця токсичність, про яку ми говоримо, частіше за все є певною сублимацією образ та ненависті, яка є у людей, які часто стикаються з тим, що культура скасування може і не працювати. Наприклад, хоч ми і звертались до феномену «too big to cancel» в минулій роботі, його буде дуже доречно згадати тут також. Фактично, ми говоримо що людина «too big to cancel» коли говоримо про когось на кшталт президента Сполучених Штатів Америки Дональда Трампа. Станом на квітень 2025 року, рейтинг довіри Трампу на сайті The Economist пише, що 42% йому довіряють, в той час як 52% не довіряють (The Economist 2024). Також в цьому контексті треба згадати, що під час президентських перегонів на Дональда Трампа були відкриті декілька кримінальних проваджень, втім це не завадило йому перемогти на виборах. Це може сказати багато чого про американський соціум, але оскільки ми розглядаємо не це, то звернімо увагу на інший аспект. Трампа неможливо скасувати, принаймні найближчій час, і, звісно, через досконалість алгоритмів соціальних мереж, певне упереджене ставлення частіше буде тільки укріплюватись, але саме це і є причиною надлишкової токсичності, оскільки коли люди вдаються до скасування і постійно бачать як воно не працює, це провокує виключно агресію, і спроби скасувати ототожнюються з реакцією ліберальних прошарків населення на якийсь тригер. Але західний дискурс вже сформулював своє ставлення щодо культури скасування, в той час як культура скасування в Україні має набагато більшу кількість нюансів та деталей, які роблять його унікальним, і, власне, після експозиції західної культури скасування, ми нарешті можемо приступити до культури скасування української, і до того, що ж насправді робить її особливою.

РОЗДІЛ 2: ОСОБЛИВІСТЬ КУЛЬТУРИ СКАСУВАННЯ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

2.1. Культура скасування як форма суспільного протесту.

Коли ми говоримо про культуру скасування, треба зауважити, що вона може стосуватись не тільки окремих індивідів/компаній/гуртів, а ще і цілих країн та їхніх культур. Звісно, коли ми говоримо про скасування російської культури внаслідок вторгнення в Україну, ми не говоримо про якісь наслідки юридичні, оскільки при спробі скасувати щось настільки масивне, як цілий культурний пласт, то людство станом на зараз не має механізмів, які могли б ефективно це зробити (Слоневська та Пірошенко 2023, 266). Звісно, можна приводити в приклад усвідомлення Національної Галереї Лондона, яка змінила назву роботи Едгара Дега з «Russian Dancers» на «Ukrainian Dancers» (Quinn 2022), але намагання пояснити пересічному жителю Європи причини, чому російська культура має бути скасована або, принаймні, переглянута з нео-імпералістичної точки зору є складною задачею, яка нечасто приносить хоч якусь користь.

На початку цього розділу ми мусимо сконцентруватись на аспекті культури скасування, який дуже нечасто згадується – її певна *терапевтичність*. Коли ми говоримо про кенселінг, то ми завжди базуємось на тому, що жертва потребує справедливості, яку вона не могла отримати внаслідок певних систематичних перешкод. Ставлення українського населення до російської культури, а точніше, заклики до її повного скасування, на нашу думку, є ознакою поступового дорослішання та формування суспільної думки. Російська культура завжди мала на меті знищення української, а у випадках, коли цю культуру зруйнувати було неможливо, вона або знаходилась під

постійним контролем та репресіями, як це було із Розстріляним відродженням, або ж асиміляції, як це було з Репіним або Куїнджи. Тож, внаслідок вторгнення, українське суспільство почало більше уваги звертати на те, наскільки українська культура була придушена росією. І саме це призводить до закликів до скасування російського мистецтва. Цей заклик цікавий тим, що він, оскільки Україна не веде загарбницьку війну, не спрямований на знищення російської культури як такої, він більше спрямований на руйнування її іміджу (як в Україні так і в світі) та чіткому розподіленні, де українське, а де російське. Запит спільноти на перейменування картин, корекції про походження діячів та митців означає усвідомлення свого місця в культурній сфері світу, а також допомагає зрозуміти, якщо говорити прямо, що росія погана не тільки тим, що вона прийшла вбивати українських людей, а і тим, що вона хоче знищити будь-які прояви національної ідентичності нашого народу. Хоч це формулювання і майже примітивне, воно все ж таки відносно чітко формулює те, що відбувається. Розуміння українським народом конкретної мети російської культури несе за собою усвідомлення про те, що одна з найголовніших задач загарбника багатьма в світі сприймається як прояв «тонкої російської душі», що в свою чергу формує певну світоглядну парадигму, в якій покоління нашого народу були та будуть вимушені існувати.

Скасування російської культури не має на меті заборонити умовним британцям слухати Чайковського та, ледь не затримавши дихання дивитись Анору, яка на момент написання цієї роботи не так давно отримала Оскар за найкращу стрічку, вона має на меті показати людям, що свідомо хибна репрезентація росіянами своєї культури наносить шкоду Україні як державі. Разом з тим, як будь-який протест, скасування призводить до єдності, хоч і не постійної та безумовної, але вона дає підґрунтя для єдиної думки не стільки

про те, наскільки великою є російською культура у вакуумі, а навпаки, наскільки багато ударів зазнала українська культура внаслідок постійних нападів росії, і, власне, самі росіяни люблять акцентувати увагу на тому, наскільки українська культура «мала» або «слабка» або «понівечена». Стратегічне використання культури імперіями з метою самоствердження не є чимось новим, втім, через доступність інформації сьогодні, це робити складніше і складніше. Все одно, ми мусимо зауважити, що оригінальні проблеми, які існують в соціальному спектрі так само транслюються і на геополітичний спектр, надмірне фокусування на табуванні російської культури та ігнорування культури української лише сформує враження ображеної дитини, яку глибоко обурює несправедливість, та яка шукає виключно спосіб помститись в такому ж самому масштабі образнику. Культура скасування багато в чому про руйнування давно сформованого status quo, і рівно як більша частина випадків скасування, кількість голосів виступає валідацією пережитого досвіду.

Навіть якщо ми дещо змінимо наш погляд, та відійдемо від прямих спроб скасувати російську культуру, та глянемо на нашу власну, то ми зможемо побачити, як сильно наше усвідомлення правильного або неправильного пов'язане з росією. Революція Гідності в 2014 році зробила, потенційно, одну з найважливіших речей для українського суспільства, вона сформувала імпульс, метою якого було зародження розуміння про культурну ідентичність, а також, в поєднанні зі вторгненням росії, збудувала антитезу Україна - росія. Якщо пригадати одні з найгучніших скасувань в українській культурі, то неможливо ігнорувати кейси таких артистів як MARUV, Аліна Паш та Іван Дорн. Суспільство починало розуміти, що єдиний спосіб викоренити росіян з нашого культурного простору – суцільне бойкотування, причому, не тільки

росіян, а і людей, які з ними співпрацюють. Варто зауважити, що «бойкотування» в цьому контексті використано взаємозамінно зі «скасуванням», оскільки хоч цей термін широко не використовувався, базова мета та інструменти залишаються майже ідентичними. Івана Дорна скасували за виступ в Юрмалі, Анну Корсун, також відому як MARUV, скасували за заплановані гастролі по росії (Еспресо 2019), Аліну Паш скасували за відвідування Криму в 2015 році, в який вона прилетіла з Москви. Звісно, це не єдині скасовані артисти в Україні, оскільки не можна ігнорувати ведучого та бізнесмена Михайла Поплавського те, як він «використовує свою посаду для знайомства з молодими дівчатами» (Вознюк 2022) , раніше згаданого в цій роботі Спартака Суботу або Сергія Притулу за гомофобний пост в мережі Facebook (Наш Світ 2016).

Протест виступає чимось природним для соціуму. Якщо екстраполювати думки Фуко із його «Наглядати та карати», то ми можемо сформулювати, що протест це про локальні зміни, це про те, коли *the ends do not justify the means* (Фуко 1998, 265), і хоч в його книжці йдеться про тюремні бунти, бунт суспільства проти діячів, які намагаються приймати участь і в українській і в російській культурі, проти діячів які вважають, що через їхній статус вони зможуть уникнути покарання. В цьому контексті скасування виступає інструментом соціуму в меті досягнути безпечного, конкретного та безобмеженого існування, а будь-який випадок, який не вписується в цю світоглядну парадигму сприймається як спроба це існування обмежити або підірвати. Саме тому порівняння скасування та протесту є важливим, оскільки саме скасування може бути одним із механізмів протесту, а ці механізми створюватимуть єдність, яка зберігатиме ту інерцію, яка виникає при розголосі. Разом з тим, зведення скасування виключно до протесту, або ж до

бойкоту є дещо хибним, оскільки воно має набагато більш делікатну структуру. Повертаючись до того, що казав Фуко, ми не можемо остаточно стверджувати, що скасування це про локальні зміни. Скасування в Україні є набагато більш глобальним ніж просто заклики до відповідальності у відокремлених бульбашках. Йдеться про певну сублімацію постколоніальних травм, ми говоримо не просто про невдоволення суспільства російськими пам'ятниками, ми говоримо про певне переформатування спільноти. Також варто додати, що культура скасування може виступати як симптом переформатування влади та цінностей, що, власне, і відбувається зараз в Україні.

Культура скасування набуває тих рис, які зараз важливі нашому суспільству, і станом на зараз, це, частково, відмова від російського культурного коду, і саме Україна була першою в спробі скасувати не просто «щось російське», а *все* російське, їхню культуру, їхнє мистецтво, їхню політику та, насамкінець, їх самих. В цій роботі багато разів згадується (і буде згадуватись) політизованість цього феномену, і ми можемо відверто заявляти, що український контекст є унікальним для культури скасування, і соціум стоїть перед неабияким випробуванням, оскільки єднання перед одним великим злом не є складним, набагато складнішим є доречна імплементація скасування в повсякдення соціуму, і скасування окремих особистостей хоч і є дещо простішим, але цей дискурс рясніше і рясніше вкривається нюансами, коли ми звертаємо увагу на цей феномен виключно в умовах нашого суспільства.

2.2. Аналіз резонансних спроб скасування в сучасній українській культурі.

Як ми визначились раніше – в контексті сучасної української культури скасування частіше ніж ні матиме політичне та антиросійське підґрунтя. Про один з найяскравіших випадків скасування писали Підмогільна та Вовкобой у

статті «Зовнішні прояви культури скасування в українському символічному просторі», в якій вони порівнюють культуру скасування та «пам'ятникопад», в якій вони зазначають що таке скасування « 1) може спрямовуватися не лише на фізичних або юридичних осіб, а й на цілі концепції (наприклад, «русский мир»); 2) здатна до трансгресії, контрперенесення з інтерактивного інформаційного середовища у константний (життєвий) простір» (Підмогильна, Вовкобой 2023). Фрагмент щодо скасування цілих концепцій є особливо цікавим, оскільки ми говоримо не про спробу зовнішнього скасування (заклики бойкотування російської культури), а більше про скасування внутрішнє, яке можна порівняти з певною деконструкцією національної самосвідомості. Але заявляти, що всі випадки скасування в Україні є політизованими не буде вірним, оскільки, по своїй натурі, скасування легше за все аплікується до інших соціальних проблем. І якщо права меншин та гендерна рівність через свою складність заслуговують окремого підpunkту, то деякі випадки на кшталт раніше згаданих Спартака Суботи та Михайла Поплавського цілком підпадають під категорію «резонансних випадків». Перш ніж ми заглибимось в самі випадки, варто зауважити, що ми досі не маємо певного виміру того, наскільки скасування успішне або ні. Звісно, коли людина внаслідок скасування припиняє свою діяльність (творчу, академічну, публічну), то це можна вважати успіхом. З іншого боку, коли ми говоримо про таких особистостей як Михайло Поплавський, ми не можемо стверджувати, що його вдалось скасувати, оскільки він досі займає посаду президента КНУКіМ, та має відносно успішну кар'єру, втім, часто стає предметом жартів в інтернеті (Клок 2020). Тож чи можемо ми вважати Поплавського скасованим? Якщо керуватись суто його публічністю, то ні, але якщо дещо розширити рамки того, як він сприймається в суспільстві, то він безумовно стикнувся з наслідками скасування та зіпсованим іміджем, втім, якщо ці рамки

розширювати постійно, то майже будь-що може стати жертвою скасування, тож в цьому розділі ми детальніше розглянемо саме *спроби* скасування.

Розпочати ми можемо з раніше згаданого Спартака Суботи, якого скасували за брехню щодо імені, брехню щодо освіти та за інтимні зв'язки з клієнтками. Саме скасування почалось через статтю психолога Іллі Полудьонного для видання Свідомі (Полудьонний 2023), в якому він детально розписує заяви Суботи. Реакція суспільства була фактично блискавичною. Згідно зі статистикою Google Trends, в проміжок між 9 та 15 квітня 2023 року індекс ІОТ² піднявся з 6 до 100, що в свою чергу спровокувало жваве онлайн обговорення особи Суботи та заклики до його скасування (Поя 2023). Також цікавою є реакція його колеги по проєкту «Подкаст терапія» Євгена Яновича, який виклав відео під назвою «Хто такий Спартак Субота? Чому не буде Подкаст терапії?» (Женя Янович 2023), в якому він розповідає про свій досвід співпраці з Суботою та виказує власне розчарування інформацією, яка стала відома через розслідування Полудьонного. Результатом цього скасування є повне видалення YouTube каналу Подкаст терапія, видалення великої кількості постів з персонального Telegram каналу Спартака Суботи, його поспішний нелегальний виїзд з України в Іспанію (Сулима 2024) та перехід на російську мову (Спартак Суббота Психолог 2025). Субота розірвав стосунки з усім, що принесло йому популярність та приймає спроби реабілітуватись перед своєю аудиторією, яка в порівнянні з Подкаст терапією значно менша (Social Blade, 2025a), (Social Blade 2025b).

Наступний випадок, який ми будемо розглядати на момент написання роботи тільки-но добіг свого кінця. 20 січня, в YouTube було викладено відео,

---

² Interest over time – набір інформації, який відображає кількість пошуків по окремому запиту в Google

де особа, обличчя якої не видно, звинуватила викладача національного університету імені Карпенка-Карого Андрія Білоуса в домаганнях, запровадивши скріншот, на якому Білоус запитує, чи подобається дівчині «дитяче порно». Ця історія набула неабиякого розголосу, який в свою чергу призвів до того, що викладача усунули з посади на період розгляду справи. В контексті нашої роботи ми мусимо звернути увагу на декілька важливих аспектів. Перший – механізм звинувачення. КНУТКіТ в свої сторінці на Facebook відреагувала на звинувачення (КНУТКіТ імені І. К. Карпенка-Карого 2024), апелюючи до того, що при таких заявах важливо звертати увагу на людей, які цю заяву роблять та на їхню офіційність, натякаючи на те, що оскільки особа, які ці звинувачення висунула не може очікувати на будь-яку реакцію, оскільки вона це не зробила офіційно. Тут ми можемо побачити класичний для таких випадків механізм, коли інституційно жертва ніколи не має таку ж саму вагу як та людина, яку скасовують. Систематичне відкидання будь-яких звинувачувань власне і приводить до анонімності заяв, оскільки жертви розуміють, що яка б не була їхня кількість, рішення про розголос є дуже антисистемним самим по собі. На цьому моменті варто зауважити, що метою цієї роботи та цього розділу не є розсуд в ґрунтовності або безґрунтовності заяв, рівно як і не визначення винних або невинних. Під раніше згаданим постом виникла жвава дискусія, при якій думки розділились майже навпіл, де одна половина обрала підтримку Білоуса, коли як інша ж використала коментарі для поширення свого досвіду з викладачем. Згодом, Київська міська державна адміністрація зробила заяву, що Білоус буде відсторонений з посади на період розгляду справи. 10 лютого 2025 року була відкрита кримінальна справа щодо Білоуса (Абрамова та Булавін 2025). Станом на 14 березня, Білоуса повернули на посаду директора Молодого Театру.

Другий важливий аспект цього випадку полягає в суспільній реакції, а точніше, в її прояві. В країнах, де скасування вже є сталим механізмом (наприклад США та країни Європи) майже кожен голосний кейс залишається виключно в просторі інтернету, виключенням з цього є хіба що протести Black Lives Matter в 2020 році, коли скасування хоч і почалось як інтернет рух але відносно швидко перенеслось з віртуальної площини в реальну. Для скасування в Україні публічні живі протести є дуже розповсюдженими здебільшого через те, що більшість випадків глибоко політизовані, що дозволяє протестувальника висувати претензії конкретним організаціям, в цьому випадку це КМДА та КНУТКіТ. На нашу думку публічні акції домінують над онлайн бойкотами через те, що інтернет-сфера та реальне життя для багатьох українців чітко поділяється, і якщо Спартака Суботу можна скасувати чисто через інтернет, то коли йдеться про когось настільки системно-інтегрованого як Білоуса, занепокоєння в соціальних мережах не сильно вплине на проблему.

Третій аспект є дещо розпливчатим, але від цього не менш цікавим. Саме скасування відбулось в академічному контексті. Для українського суспільства багато чого, що відбувається в академічному контексті є вкрай важливим, що доказує випадок зі скасуванням колишнього міністра освіти Сергія Шкарлета у зв'язку зі звинувачуванням у плагіаті. Вірогідніше за все, це відбувається через те, що скасування саме по собі є відносно новим феноменом, який набагато ближчий молодому поколінню. Це, фактично, перетворюється на боротьбу за одну систему проти іншої, і саме через велику концентрацію молодих людей випадки недоброчесної поведінки в контексті освіти набувають такого самого розголосу.

Якщо підбивати висновки щодо кейсів Спартака Суботи та Андрія Білоуса, то ми можемо зрозуміти, що велика частка суспільства готова до запровадження скасування як до сталого механізму, який працює на користь соціальної справедливості, разом з тим, цей механізм ще не набув такої ваги, яку він має на заході, оскільки під час стикання з усталеними системними структурами (такі як університети) він нечасто призводить до якихось результатів. Допоки скасування є виключно інтернет феноменом, та буде розповсюджуватись на інтернет-особистостей, воно не сприйматиметься серйозно, допоки воно буде само по собі суперечити свої системності, воно не набуде суб'єктності, що в свою чергу буде забирати суб'єктність у жертв, які вдаватимуться до культури скасування.

2.3. Гендерний аспект скасування в Україні.

Базова мета культури скасування на Заході полягала в досягненні справедливості щодо маргіналізованих спільнот, де сам процес скасування виступав певною еволюцією руху MeToo, під час якого спільнота вирішила рухатись від заяв та звинувачувань до вирішення проблем, обираючи не просто розголос про несправедливість, а конкретні дії на кшталт бойкотування та протестів. Власне, скасування мало на меті руйнування системних несправедливостей щодо жінок та небілих людей. Український контекст певним чином відрізняється в своїх мотиваціях. Для переважно білої країни питання системної дискримінації національних меншин певний час не стояло дуже гостро, оскільки заяви про расизм нечасто набували розголосу в цілому. Взагалі, міркування щодо расизму на території України складно підв'язати до культури скасування, оскільки очевидно неможливо скасувати цілий пласт населення за расизм, втім, є випадок, який дещо підпадає під нашу тему.

30 червня 2021 року телеведуча Кароліна Ашійон поділилась про свій досвід спілкування з колишнім міністром культури, а на час їхньої комунікації генеральним продюсером телеканалу 1+1 Александром Ткаченком. Згідно з постом Ашійон, Ткаченко відмовив їй в посаді через її колір шкіри, а через декілька років він іронічно перепитав, чи очікує вона за це вибачень. Хоч ситуація і була відносно резонансною, на Александрі Ткаченку вона ніяким чином не відобразилась. Це свідчить про те, що наше суспільство не має такої нетерпимості до расової дискримінації, яку вона має до домагань, сексизму та русофільії. Власне, ця ремарка не має на меті порівняти ці проблеми, і очевидно, що коли ми говоримо про українське суспільство, то щось, що загрожує безпеці та незалежності країни займає більш пріоритетну позицію, ніж проблема, яка є в своєму прояві відносно нечастою. Втім, це дає нам зрозуміти, що повсякденний расизм в нас не може бути причиною для скасування. Проблема полягає в тому, що взагалі таке явище як «повсякденний расизм» в українському суспільстві може існувати і більшість не буде бачити в цьому жодних проблем. Частота, з якою расистські заяви з'являлись в рекламах останнім часом дещо зменшилась, особливо після внесення змін до закону «Про рекламу» від 22 січня 2022 року (Україна, Верховна Рада України 2021), втім це є результатом як раз таки цього закону, а не еволюції поглядів загального населення.

Питання гендерної рівності для українців стояло завжди відносно гостро, і спроби скасування за сексизм та об'єктивацію є виникають набагато частіше. Жінки заявляють про свій досвід домагань та дискримінації відносно часто, але наслідків для кривдників добитись непросто. Чого тільки вартий раніше згаданий викладач та виконавець Михайло Поплавський, який, згідно свідчень однієї з випускниць, вивозив її за межі міста, де пропонував грати в

більярд «на сто доларів або поцілунок» (Яковленко 2025). Але, як було зазначено раніше в цій роботі, Поплавського скасувати дуже складно. Взагалі, якщо ми будемо перелічувати поіменно всіх, хто так чи інакше відзначився сексизмом в сучасній українській культурі, то ця робота займе декілька томів. Арестович з його бажанням «придушити» жінок (Михайльов 2023), співак WELLBOY який виклав фото сідниць незнайомої жінки в метро (ТиКиїв 2023), Іво Бобул на інтерв'ю Емми Антонюк, в якому він стверджує, що «хороші дівчата мають сидіти вдома» (Це Ніхто Не Буде Дивитись 2023).

Якщо розглянути подібні випадки, може виникнути питання, з якої причини за подібні вчинки на Заході за таке б людина була б швидко скасована, а у нас всі вище перелічені особи досі мають аудиторію та платформу.³ Культура скасування ґрунтується на певних заставах, основною з яких є думка про те, що будь-яка дискримінація це погано. Вивчаючи спроби скасувань тих осіб, які перелічені вище, ми розуміємо, що вони самі по собі не сприймають скасування як щось серйозне або дієве. Саме тому таких осіб як Арестович скасувати складніше, оскільки він не вірить в те, що сексизм це погано, внаслідок чого, його власна аудиторія не вірить в те, що сексизм це погано, результатом чого є зневажливе ставлення до проблеми та відкидання звинувачувань. Разом з тим, ставлення до жінок відчутно змінилось з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну. Це, безумовно, також політичний чинник, який впливає на скасування, але у разі коли звинувачення в сексизмі щодо жінок не має належної ваги, жертви часто вдаються до нагадування про те, що побутова дискримінація жінки має не тільки соціальний аспект, а ще і представляє собою дискримінацію всіх жінок, які є

---

³ Варто зауважити, що у випадку Олексія Арестовича дійсно відбувалась втрата аудиторії, але причина до його скасування була не суспільна, а політична.

частиною війська. Це питання саме по собі спровокувало дещо неортодоксальний підхід до гендерного питання, оскільки тепер деякі чоловіки під час дискусій про гендерну рівність вимагають примусової мобілізації жінок (Іванова 2024), причому, якщо заглибитись в це питання, сама вимога до жіночої мобілізації не має на меті диверсифікацію війська, а працює скоріше як певний батіг, який використовується як спроба «залякати» жінок рівними правами, та спроба доказати, що краще бути звичайною домогосподаркою, ніж воювати. Тут складно не відмітити певну маніпуляцію, яка, фактично, використовується цілком свідомо.

Аспект війни неминуче впливає на соціальні питання, особливо коли у сексизмі звинувачують достатньо публічних військових. Однією з таких осіб є військовий та блогер Євген Карась, якого багато разів намагались скасувати з його расистські та сексистські заяви. Це проковує нове запитання про те, чи взагалі можна скасовувати військових за дискримінаційні заяви. В цілому, в суспільстві існує загальноприйнята стигма щодо критики військових за їхню політично-соціальну позицію, але якщо ми збираємось розглядати це питання детальніше, то ми мусимо повернутись до застав скасування. Щоб скасування працювало, спільнота має мати схожі ідеали та відносно близькі пріоритети. У випадках спроб скасування Карася формується дихотомія «фронт – тил», яка класифікується тим, що соціальні проблеми, які характерні для людей, які живуть в тилкових містах іноді займають пріоритетність перед проблемами фронтовими. Цей дискурс рясно усипаний маніпуляціями та підмінами понять з обох боків. З однієї сторони ми маємо консервативне упередження про те, що соціальні питання під час повномасштабного вторгнення мають відійти на другий план, і якщо людина, яка воює, робить якусь контрверсійну заяву, то вона в першу чергу має на це право, оскільки ризикує своїм життям заради

безпосередньо людей, які намагаються її скасувати. З іншого ж боку, люди, які не приймають безпосередню участь у бойових діях, безумовно, існують в зовсім іншій парадигмі, і очікування від військових глибокого занепокоєння соціальними питаннями є також дещо хибним.

Якщо підбивати висновки, то з усіх причин для скасування, гендерне питання займає перше місце, в той час як питання расова займає одне з останніх. Це дає нам зрозуміти, що задля функціонування механізму скасування, соціум повинен мати спільні цінності, і чим вони зрозуміліше, тим ефективніше буде працювати цей механізм. Питання гендерної рівності є відверто зрозумілим для великої частки населення, особливо для молодії, що дозволяє скасовувати людей, які цю проблему або не розуміють або відверто нею нехтують, в той час як питання расове є менш дослідженим українським суспільством, внаслідок відносно невеликої частки представників іншої раси (Wikipedia 2007). Також ми стикаємося з дещо парадоксальною проблемою, що скасування часто працює тільки на людях, які мають аудиторію, яка визнає культуру скасування як феномен. Як приклад, такі діячі як Поплавський та Бобул можуть перенести неодноразові спроби скасування без значних наслідків для своєї кар'єри та матеріального благоустрою, завдяки тому, що для їхньої аудиторії скасування це щось, що не варте уваги, в той час як такі особистості як Субота та Арестович, хоч і самі можуть не визнавати культуру скасування, їхні глядачі так чи інакше мале усталені думки щодо багатьох питань, і, як наслідок, успішно скасували цих медіа-особистостей.

Гендерні та расові питання ще далекі від вирішення суспільством, але чим більш освіченим є пересічний шанувальник українського медіа, тим більша вірогідність формування соціуму, в якому дискримінація будь-якого

виду сприймається як щось неприпустиме. Відповідно, чим більше жертв заявлятимуть про дискримінацію, тим швидше на проблему звернуть увагу.

2.4. Українські медіа та соціальні мережі як посередники формування культури скасування.

В цьому пункті ми хотіли би сконцентруватись на українській інтерпретації культури скасування та характерних для неї аспектів реалізації. Почати варто з того, що культура скасування існує, як раніше було зазначено, в інтернеті. Тобто, телеканали та газети не є частиною цієї «екосистеми», що характеризується тим, що ці обидва медіа-простору мають здебільшого цільову аудиторію (Нановська 2023), яка навіть якщо і знає про культуру скасування, все одно не сильно нею цікавиться. Інтернет феномен має вагу виключно в інтернеті, що, безумовно, не є несподіваним. Сучасні українські медіа на кшталт Hromadske, Українська Правда, Бабель, Ґрунт та українська редакція The Village, визнають культуру скасування, оскільки мають статті про неї, разом з тим, вони не можуть виступати ініціаторами скасування з декількох причин. Причина перша – онлайн видання не має тієї суб'єктності, яку має жертва, що ініціює скасування. Звісно, якщо йдеться про скасування будь-якої особистості, звернення до медіа це один з перших кроків, який може зробити жертва. Разом з тим, ініціювання скасування самим медіа не може підпадати під категорію скасування взагалі, оскільки попри підписані статті на сайті, 76% людей сприймає інформацію в соціальних мережах, формат яких часто не передбачає підпис постів. Друга причина – звинувачення в заангажованості або в політичних замовленнях. Майже кожне українське медіа так чи інакше політизоване, але це, в свою чергу, дає можливість тим, кого скасовують, заявляти про несправедливість та упередженість самого скасування, як, наприклад, робив Євген Карась, звинувачуючи у спробах скасування «ліваків,

фемок та ЛГБТ» (Карась 2024). І, безумовно, та чи інша політична заангажованість виступає відчутною перепорою для медіа як для ініціаторів скасування. Третя причина – вибірковість. Українські медіа детально висвітлювали кейс зі скасуванням Білоуса або Спартака Суботи, хоча більшість скасувань, які не стосуються *надто* публічних особистостей залишають поза їхньою, і в свою чергу, поза читацькою увагою. Ініціювання скасування потребує особистості, причому, не важливо, чи ця особистість анонімна чи цілком реальна. Втім, посередництво в скасуванні українське медіа виконує відносно сумлінно. Кожний голосний випадок майже гарантовано буде висвітлений тим чи інакшим чином, причому, варто відмітити, що в даному контексті посередництво проявляється в чомусь, що еквівалентно рупору, жодне з медіа не доєднається до скасування у відчутному сенсі цього слова, лише розповсюдить його по своїх каналах.

Причина, з якої соціальні мережі в назві цього пункту стоять окремо від медіа є дуже чіткою. Попри те, що багато інформаційних каналів українському сегменті інтернету можуть виступати як медіа, вони не мають притримуватись тих стандартів, які багато в чому обмежують медіа. Один з найкращих прикладів посередництва соціальних мереж в контексті культури скасування це так званий «шакалячий експрес», про який ми мимохідь згадували коли розглядали кейс Спартака Суботи. То що ж таке «шакалячий експрес»? В цілому, це українська ітерація культури скасування, з декількома відчутними відмінностями. Термін виник як жарт в соціальній мережі X (колишній Twitter) та був терміном, який мав на меті показати обурення суспільства певними питаннями. Скандал навколо мережі пекарень ХЛБНІЙ та звільненням звідти дівчини був одним з перших прикладів шакалячого експресу. З початком повномасштабного вторгнення цей феномен дещо змінився, оскільки фокус

було зміщено на цькування всіх русофільських настроїв та в цілому агресивне ставлення до будь чого, що може нашкодити Україні під час війни. Гучними прикладами шакалячого експресу є скасування військового та письменника Влада Сорда, якого звинуватили в крадіжці 3,5 мільйонів гривень, які він збирав на міномети для підрозділу «Сенека» 93 бригади та Ані Лорак за проросійську позицію. Разом з тим, пасажирами шакалячого експресу⁴ стають не тільки хтось, хто шкодить війську або розповсюджує російські наративи, в цілому, якщо користувачі X колективно вирішують що щось є неприйнятним, вони починають влаштовувати шакалячий експрес. Таким чином його влаштували філологині Ірині Фаріон за заяви про російськомовних військових, яких вона «не може називати українцями» (Кузьменко 2023). Очевидно, що заяви Фаріон на папері не можна назвати «антиукраїнськими» або «проросійськими», разом з тим, її імідж для пересічного користувача X сформувався як неприйнятний.

Тож в чому різниця культури скасування та шакалячого експресу? В цій роботі багато разів було згадано, що українська культура скасування має дуже вагомий політичний контекст, який не існує в будь-яких інших культурах з працюючою культурою скасування, шакалячий експрес як раз таки виступає цією амальгамацією бажання соціальної справедливості, яка в свою чергу живиться потребою українського суспільства до політичної самобутності. Випадки скасування за згвалтування, брехню, сексизм існують, вони часто набувають достатньо відчутного розголосу, але коли йдеться про політичне скасування, про щось, чого має досягнути сам соціум без сподівань на юридичний механізм, саме тоді скасування набуває риси шакалячого експресу. Жага соціуму до виправлення соціальних проблем є цілком логічною, але

---

⁴ Фактично ті, кого скасовують.

оскільки політична сфера України є відносно відкритою до впливу народу, на відміну від, скажімо, політичної сфери США, то саме в межах політики люди частіше знаходять причини для скасування. Також важливою складовою шакалячого експресу стає те, що спроби впевнити більш закриті до питань соціальної справедливості покоління часто є не такими плідними як спроби залучити ті ж самі покоління до політичної діяльності. Звернути увагу покоління Міленіалів, покоління Ікс та старше на питання сексизму, расизму та трансфобії частіше призводить до скепсису з їхньої сторони, ніж навіть випадкова згадка «73 процентів»⁵.

Розмірковуючи про специфіку соціальних мереж в питаннях шакалячого експресу та культури скасування загалом варто також згадати про так звані «ботоферми», які зайвий раз запалюють дискурс, але і вносять окрему специфіку до дискурсу. Наприклад, під час спроб скасування/шакалячого експресу один із найрозповсюджених методів захисту, це звинувачення іншої людини в тому, що вона «ботня»⁶, причому, ця людина може бути як і свіжим акаунтом без фото та інформації, та і старим явно персоналізованим. Використання ботів, особливо під час актуальних політизованих питань напряду не впливає на результати шакалячого експресу, а скоріше виступає таким собі індикатором, тому що це означає, що якась із сторін вирішила використати одноманітні безособистісні сторінки задля формування хибного враження про підтримку.

---

⁵ Мається на увазі розповсюджений в інтернеті мем про те, що під час виборів на пост Президента України в 2019 році, за Володимира Зеленського проголосувало 73% населення України згідно з результатами наданими консорціумом «Національний екзит-пол 2019».

⁶ Боти, ботня – термін, який вживається щодо акаунтів в інтернеті, які були створені незадовго після початку будь-якої контрверзи, і які лобіюють інтереси однієї із сторін.

Також варто відмітити, що шакалячому експресу самому по собі як явищу характерні більші рівні агресії та завзятості. Ми припускаємо, що причиною цього є дискусивність, яка притаманна політичній сфері. Питання голосувань, обговорення публічних політичних діячів існують в просторі дискурсу, який провокує більшу завзятість та агресію під час відстоювання власної думки, оскільки більшість людей має бачення «ідеальної» країни, яка може існувати *виключно* за умови обрання їхніх політичних фаворитів. Але питання дискурсивності нас приводить до більш некомфортної думки, яка полягає в тому, що питання дискримінацій в нашому соціумі з якоїсь причини є дискурсивним. На кожен гучний випадок звалтувань або домагань завжди виникають коментарі про те, начебто жертва «сама спровокувала» нападника, на випадок расизму виникають аргументи про те, хто є і не є представником української культури (Терещук 2012). З цього ми можемо зробити висновки, що українське суспільство більше переймається питаннями політичними ніж соціальними, що, безумовно, в контексті повномасштабного вторгнення росії є виправданим та закономірним, разом з тим, українське суспільство рано чи пізно все одно муситиме зіткнутись з соціальними викликами та шляхами їхнього вирішення, тому дещо химерний прояв культури скасування у вигляді шакалячого експресу не є остаточним.

При всьому цьому, ми можемо впевнено сказати, що українська культура є однією з перших, яка не просто прийняла до себе культуру скасування, а скоріше наділила її певними рисами, які характерні тільки для неї. Якщо ми говоримо про типи скасування на заході, то вони завжди базуються на виборі між тим, що більшість вважає прийнятним, а що ні. В той час як шакалячий експрес більше звертає увагу на нюанси, як, наприклад, політична заангажованість та світогляд в цілому. З іншого боку, навіть та сама культура

скасування в США також певним чином політично заангажована та поділена на умовні дві сторони, згідно американським партіям, але різниця полягає в тому, що більша частка американських Республіканців не сприймає культуру скасування як явище, про що детально розповідав в своїй книзі Алан Дершовіц під назвою “Cancel Culture. The Latest Attack on Free Speech”, в той час як Демократи зазвичай достатньо міцно тримаються за скасування як за важіль, за допомогою якого вони можуть дискредитувати своїх політичних опонентів, принаймні, в очах своїх виборців. Українська особливість полягає в тому, що оскільки ми не маємо такої відчутної та довгої політичної дихотомії, наш політичний дискурс є більш гнучким, і культура скасування вільно використовується виборцями багатьох політичних партій. Ба більше, сама політична партія не завжди відіграє важливу роль, тому що такі особистості як Дмитрук, Семеніхін, Петров (Гулійчук 2024) та інші втікачі «шакалились» не як представники відповідних партій або структур, а як раз як втікачі та зрадники.

2.5. Скасування: справедливість чи цензура?

Від самого початку популяризації культури скасування існували її опоненти. Думка про те, що сам феномен скасування людей за заяви або за деякі дії знищує особливість кожної ситуації та зводить її до майже примітивної хвилі ненависті, яка ставала тільки гучніше в інтернеті. Адріан Марі Браун у своїй книзі «We Will Not Cancel Us: And Other Dreams of Transformative Justice» висунула дуже цікаву думку, вона пише «Правда полягає в тому, що хоч ми і хочемо допомогти жертві, ми одержимі злодіями та актом «покарання» цих злодіїв» (Brown 2020, 45). Посперечатись з цим, насправді, дуже складно. Хоч і сама концепція культури скасування є чимось позитивним, людство все одно більше концентрується на аспекті притягнення

до відповідальності більше, ніж на аспекті помочі жертві. З іншого боку, коли йдеться про випадки домагань або згвалтувань, притягнення до відповідальності злочинця і має бути основною метою, в той час як певні заяви або пости в соціальних мережах п'яти- або десятирічної давнини все ж таки не такі очевидні. Культура скасування має особливість, яка робить її дуже ефективною и водночас часто ненадійною – це відсутність хоча б якоїсь регуляції. Скасування не внормоване жодним конституційним або юридичним актом, тобто, будь-яка спроба когось скасувати завжди на умовній прямій «чесний суд – лінчування» так чи інакше наближено до останнього. Як було згадано раніше, скасування за злочини є цілком закономірним, тому що соціум має аргументи, довкола яких вони можуть формулювати причини свого обурення. Разом з тим, існують деякі випадки скасування, яке застосовується щодо людини, яка просто не погоджується з загальними розповсюдженими думками. Це стосується, здебільшого, стендаперів або різноманітних коміків, які за свої жарти стикаються з публічним обуренням.

Джоан Роулінг, Маргарет Атвуд, Салман Рашді та ще 150 діячів в 2020 році написали відкритий лист, в якому вони критикують культуру скасування як явище (BBC News 2020). Мотивації кожного з підписантів нас, насправді, не сильно цікавлять, оскільки навіть сама Роулінг потерпала від культури скасування, тому що вона є затятою TERF-кою⁷, і саме її трансфобні заяви обурили суспільство. Втім, якщо відкинути мотивації та сконцентруватись на тому, що саме вони заявляють, і сконцентруватись саме на аспекті логічності заяв, то буде дуже складно заявляти про те, що та ж сама Роулінг доєдналась до цього листу суто через якусь вдавану образу на публіку та фанатів. Перше,

---

⁷ TERF (Trans-Excluding Radical Feminism) – радикальний феміністичний рух, який вважає, що транс-жінки все ще чоловіки, і внаслідок цього не можуть зрозуміти проблем «справжніх» жінок, що в свою чергу дає представницям цього руху виключати транс-жінок із феміністичного дискурсу.

про що ми маємо задумуватись, коли ми говоримо про влучність та валідність скасування, це його недоцільне використання. Звісно, як неодноразово було згадано в цій роботі, бажання соціуму взяти справедливість у власні руки, особливо коли цей соціум зіштовхується з індиферентністю органів врядування, є цілком закономірним, втім, це ж не єдине використання культури скасування. Відбілення дискурсу є апіорі шкідливим у будь-якому випадку. Залякування людей скасуванням за расистські, гомофобні та сексистські заяви не змінює ставлення заляканих людей до цих проблем, воно лише імітує толерантний простір, який, в свою чергу, автоматично перестає бути щирим. Звісно, кореляція щирості та соціуму є дуже хиткою. Якщо ми будемо інтерпретувати «щирість» в цьому контексті як щось схоже на те, що формулював Фуко зі своєю «*parthésia*», то у багатьох опонентів скасування часто відбувається апеляція до якоїсь щирості або чесності, яка виступає як антитеза до культури скасування, яка ними сприймається як інструмент влади. Безумовно, на політичному спектрі, скасування це скоріше «лівий» інструмент, і ліві наративи так чи інакше превалюють над правими наративами зараз в світі. Тобто, якщо ми знову згадаємо Фуко і сприйматимемо те, що істину в дискурсі формує влада, то, виходить, що несприйняття скасування є нічим іншим, як боротьба за свободу слова, формулювання, яке часто люблять використовувати «праві». Але чи це так? Базова ідея скасування включає в себе можливість руйнувати кар'єру людей за дискримінаційну мову, що, фундаментально, не є чимось поганим, ба більше, толерантність несе в собі, суто з соціальної точки зору, майже виключно позитивні аспекти. Чи соціальне несприйняття слюрів є посяганням на свободу слова? Суто номінально – так, але спочатку треба зрозуміти, чи насправді це посягання. Тому що коли ми говоримо про використання дискримінаційної мови, то навряд когось можуть ув'язнити або приректи на смертну кару за слюри. Звісно, заявляти будь-кому

що «ти не можеш так казати» без пояснень є нічим іншим як обмеженням свободи слова, будь яка унормованість зі «списком заборонених слів» або чимось подібним безумовно є небезпекою для свободи слова, але на сьогодні цього не існує. Натомість, існує відповідальність за слюри, яка безпосередньо дає людині вибір, і якщо ця людина вирішує для себе, що вона зможе перенести ці наслідки (фінансово або репутаційно), то вона спокійно може використовувати будь-які слюри, які вона вважатиме доцільним. Тут ми дещо повертаємось до раніше згаданої теми про те, що якщо будь-яка публічна особистість сформує собі достатньо ксенофобну або байдужу аудиторію, вона може не хвилюватись щодо скасування взагалі.

Але це ми розглядали навмисне використання дискримінаційної мови, негативна реакція на яку цілком обумовлена, зовсім інша справа, коли ми починаємо досліджувати питання скасування як інструмента контролю за дискурсом. Соціальний клімат сьогодні дозволяє відносно обмежені висловлювання, які, частіше за все, мають сформулюватись через прохання про освіту. Якщо ми подивимось на більшість вибачень популярних людей за будь-які контроверсійні заяви, то ми побачимо відносно регулярне використання фрази яка узагальнено звучить близько до «я досліджу це питання» або «я хочу бути освіченими в цьому питанні». Тобто, люди апріорі вдаються до дуже «вибачального» тону, наче вони ні в якому разі не хочуть здатись ксенофобами перед публікою. Це є прямим результатом культури скасування, яке закарбувало в соціальній свідомості, що якщо людина навіть віддалено може здатись байдужою або незацікавленою, то це швидко інтерпретується як зневага до представників тієї чи іншої маргіналізованої групи. Безумовно, надлишково агресивне скасування не вирішує проблем, з якими люди вирішили боротись, воно тільки дає зрозуміти, що контроверсійна

заява = скасування. Такий метод контролю за дискурсом є найменш продуктивним, оскільки така заляканість рано чи пізно перетвориться в агресію, яка в свою чергу збільшить прояви ксенофобії. Втім, коли ми говоримо про якесь залякування, то ми приймаємо як безумовну істину, що та людина, яку скасовують просто неправильно сформулювала свою заяву, в той час як ті, хто скасовують, моментально напали на цю людину зі своїми вимогами про деплатформінг. Очевидно, що реальна ситуація ніколи не може бути такою однозначною, і якщо ми говоримо суто фундаментально, то коли ми маємо дві групи, одна з яких має на меті якимось чином зашкодити іншій (використовуючи, наприклад, слюри), а інша сторона заявляє про їх неприйнятність, оскільки використання слюрів ігнорує цілий пласт соціального контексту, тут складно не погодитись з другими.

Коли ми розглядаємо питання доцільності культури скасування та її інтенсивності, ми неминуче зіштовхуємся з невизначеністю дискурсу, в якому саме скасування перебуває. Чи фундаментальна ідея боротьби дискримінованих людей за справедливість за допомогою доступних їм майданчиків та інструментів є хорошою річчю? Безумовно. Разом з тим, перетворення скасування в інструмент залякування людей не несе за собою майже жодні позитивні наслідки. В цілому, якщо назвати культуру скасування таким собі реваншистським феноменом, то ми, насправді, не будемо сильно далекі від істини. Бажання скасовувати людей за дискримінацію особами, які цю дискримінацію перенесли є цілком логічним. Втім, те, що починалось як чи не єдиний інструмент для досягнення справедливості для жертв, поступово перетворюється на інструмент для знищення нюансів та стерилізації дискурсів, що в свою чергу провокує занепад дискусій як таких, суто змушуючи людей в штучну дихотомію, де існує виключно правильне та

неправильне. Очевидно, що це стосується далеко не всіх випадків скасування, а тільки тих, які відкриті до інтерпретації. Наприклад, згвалтування або його спроба є одним з небагатьох злочинів, довкола якого дискурс є достатньо усталеним, та існує консенсус, що це погано. В такому разі, будь-яке скасування за згвалтування або його спробу є цілком виправданим. Коли ми говоримо про щось, довкола чого існує активний дискурс, тут культура скасування починає дещо втрачати свої оберти, оскільки з інструменту захисту вони перетворюються на інструмент контролю. Наприклад, скасування в академічному контексті є чимось, що дуже складно підтримати. На думку спадає випадок 2018 року, коли професор Аугсбургського Університету Філіп Адамо зачитав вголос шматочок літератури, в якій був n-word, що в свою чергу спровокувало величезну хвилю хейт, що призвело до його звільнення. Академічний контекст, потенційно, один із небагатьох, де скасування за слюри або щось подібне до них під час вивчення матеріалу або провокування дискусії є неприпустимим, оскільки на нашу думку академічний контекст має розвиватись в майже безумовній свободі. Звісно, використання слюрів або прояв ксенофобії як спроби аргументувати якусь свою позицію є від самого початку хибним, але зачитування матеріалів не може присікатись. Як пише Мері Годрінгер в «Cancel Culture and Cancel Discourse: Cultural Attacks on Academic Ideals», виключення «поганих ідей» з дискурсу в першу чергу не дозволяє дослідити та пояснити *чому* ці ідеї погані (Godringer 2021, 40).

Остаточо заявити, чи скасування є цензурою або жагою до справедливості вже неможливо, оскільки цей феномен став настільки розповсюдженим та різноманітним, що він знаходиться в такій собі суперпозиції, коли він водночас і корисний і шкідливий, і, вірогідніше за все, ця невизначеність буде тільки посилюватись, принаймні до тих пір, коли про

культуру скасування буде неможливо поговорити без додаткових уточнень, і не уточнюючи причину скасування.

РОЗДІЛ 3: РІЗНОМАНІСТНІСТЬ ПОГЛЯДІВ НА КУЛЬТУРУ СКАСУВАННЯ. ВІД ПРОГРЕСИВНИХ ДО КОНСЕРВАТИВНИХ.

3.1. Прогресивний погляд на культуру скасування.

В цій роботі неодноразово згадувалось про те, що культура скасування фундаментально є лівим інструментом. В цьому розділі ми хотіли би дещо більше сконцентруватись на цьому аспекті, а також оцінити індивідуальний підхід прогресивної частки українського суспільства.

Намагання досягнути соціальної справедливості, викоренити дискримінацію та здобути справедливість для жертв, які часто страждають від систематичних складнощів була однією з найбільш провідних задач прогресивної частки сучасного суспільства. Всі рухи, які передували культурі скасування (#MeToo, Call Out Culture) мали на меті захист потерпілих, та єднання голосів для їхнього посилення. Ця динаміка зберігається досі, навіть в часи, коли ставлення до скасування, та і в цілому методи скасування стали набагато більш нюансними, ніж вони були навіть десять років тому. Здебільшого питання в самій мові. Те, що раніше сприймалось як дещо базове та повсякденне, станом на сьогодні стає більш неприйнятним, або іноді просто неактуальним. Втім, попри це все, український контекст особливий тим, що він унікальний в своїй формі, і те, що активно фігурує в нашому суспільстві в іншому здавалось би неприйнятним. В першу чергу ми говоримо про взаємодію українців та росіян в інтернеті. Велика кількість західних користувачів вважає край непослідовною українську позицію, яка часто полягає в закликах бойкотувати російські наративи а також російських користувачів. Західні користувачі часто притримуються думки, що бойкотувати пересічних користувачів з більш-менш масивною аудиторією є

неправильним, та апелюють до того, що коли українці «жаліються» на підтримку всього російського, вони вчиняють нелогічно, оскільки одна конкретна особа не була відповідальна за різноманітні воєнні злочини, які повсякденно скоює росія. Один з прикладів такого ставлення це нещодавня реакція на фільм американського режисера Шона Бейкера під назвою «Анора», яка серед акторського касту мала чотирьох російських акторів, які знімалися в пропагандистських відео для росії. Саме тут ми помічаємо цікаву непослідовність, в якій часто звинувачують українців. Якщо бойкотувати пересічних користувачів інтернету не можна, в такому разі бойкотування людей, які напряду були причетні до пропаганди російських наративів має бути цілком логічною. Західний соціум частіше готовий скасовувати щось або когось, що не потребує надлишкового дослідження питання. Власне, це була одна з причин, чому протести Black Lives Matter набули такого масштабу, вони були соціально дуже простими, оскільки було скоєно чергове невинувдане вбивство, яке лише додалось до довгого переліку поліцейської жорстокості в США (Wikipedia 2021).

Українське суспільство знаходиться на іншій стороні цього спектру. Раніше в роботі ми декілька разів згадували, що скасуванням в Україні притаманна іноді надлишкова політизованість, яка виникає внаслідок відносно доступного для пересічної людини політичного дискурсу. І якщо обирати серед всіх претензій до людей, під час їхнього скасування або якихось контроверз, то ми можемо почути про так званий інститут репутації. Сам термін не є унікальним або ексклюзивним до питань культури скасування, але він достатньо часто виникає під час дискусій. То що ж таке інститут репутації в цьому контексті? На нашу думку, краще було б це пояснити через аналогію. В Китаї існує система соціального кредиту, тобто держава висуває певні вимоги

від народу, і у разі неуспішного виконання цих вимог, соціальний кредит падає, що може призводити до відмови в соцзабезпеченні, обслуговуванні, та навіть в квитках на сплячі місця в потягах (Jin 2023, 188). Інститут репутації в контексті скасування працює приблизно так само, аудиторія особи пильно спостерігає за його діями, і якщо ці дії йдуть проти загальноприйнятих норм моралі, то людина на крок наближується до скасування. Апеляція до інституту репутації є нічим іншим, як метод показати, що будь-яка публічна особа може існувати в публічному просторі завдяки тому, що їй це дозволяють, але це несе за собою певні проблеми. Наприклад, інститут репутації є набагато більш хитким, ніж він може здатись спочатку, це щось що сучасне суспільство намагається реінтегрувати в наше сьогодення, і успішність цього рішення є глибоко дискусійною. На фундаментальному рівні, інститут репутації існував завжди, бо він є маркером довіри або недовіри до людей, але зараз він переживає певні зміни. Повертаючись до питання політизованості дискурсу скасування, ми можемо відмітити, що репутація це певні цінності, які можуть нести бренди або особи, і як ми раніше писали про те, що будь-яка співпраця з росією може бути підставою до скасування, саме за допомогою інституту репутації можна виміряти, наскільки вони заслуговують на скасування. Безумовно, порівнювати концепт довіри із диктаторським соціальним стром в Китаї є дещо екстремальним, але ми мусимо пам'ятати, що і те і інше є методом контролю та впевненості щодо того, що ті, за ким спостерігають дотримуються загальноприйнятих цінностей.

Варто зауважити, що згадка про інститут репутації з'явилась саме в розділі про прогресивний погляд, оскільки він набагато активніше його використовує. Прогресивний підхід до скасування полягає в тому, що всі дії, які люди виконують до та під час скасування існують виключно задля

формування безпечної атмосфери для маргіналізованих спільнот, які протягом довгого часу перебували під систематичним пригніченням. Причому, варто зауважити, що в плані соціальних вчинків, скасування це хіба не єдиний спосіб ліберально-прогресивного прошарку населення запровадити певні соціальні зміни. Звісно, можна згадати бойкоти, мітинги та різноманітні флешмоби, але це все так чи інакше підпадає під культуру скасування в Україні. Бажання людей будувати безпечне середовище є цілком логічним, особливо враховуючи факт того, що для безпечного існування того прошарку населення, яке підтримує культуру скасування не є чимось недосяжним або складним. Ту проблема скоріше в іншому, вимога від публічних осіб та компаній дотримуватись того, що вони вважають хорошим або правильним є дещо утопічним. Це, частіше, призводить до того, що люди та компанії не роблять контroversійних заяв не через те, що вони в це вірять, а через те, що вони просто бояться скасування. Також вважаємо за потрібне дещо повторити тезу з попередньої роботи: «...ми можемо побачити, що на відміну від консервативних авторів, прогресивні дуже обережно ставляться до терміну «культура скасування», майже не використовуючи його, а у разі використання, обирають формулювання на кшталт «відповідальності», «шеймінгу» і так далі. Можна припустити, що небажання використовувати термін «культура скасування» йде від того, що автори розуміють, що це явище не є до кінця сформульованим, і у разі його розвитку в негативну сторону може спричинити певні проблеми. Проте, на нашу думку, головна різниця між прогресивними авторами та консервативними полягає в тому, що прогресивна сторона відмовляється визнавати культуру скасування панацеєю, або якоюсь умовною чарівною паличкою, яка при невеличкому зусиллі знищить всю соціальну несправедливість в світі та не призведе до жодних негативних наслідків.» (Іванов 2023, 41) Прогресивний прошарок населення ставиться до культури

скасування як до якогось унікального інструменту, який завдяки його належності до тільки однієї сторони формує почуття безпеки, який можна порівняти зі зброєю, з якою людина іде по темній вулиці, і тримає руку в кишені «про всяк випадок», разом з тим, сам факт того, що він належить до однієї сторони і створює проблеми під час спроб надати скасуванню суб'єктності.

Культура скасування є стихійною, вона є прикладом того, що якщо людина свідомо робить щось погане, вона має цілком усвідомлювати наслідки своїх дій, оскільки реакція суспільства може бути непередбачувано бурхливою. Жага до контролю є частиною людської природи, і очевидно що культура скасування має прояви, коли її використовували зі злими намірами, або недостатньо обґрунтовано, як наприклад спроба скасувати вокаліста гурту Океан Ельзи Святослава Вакарчука за те, що він «не виправдав очікувань» (Мандровська 2024) під час своєї діяльності в політичній партії Голос. З кожним днем фраза «скасувати когось» набуває все більшої і більшої ваги, що в свою чергу віддаляє її від тих позитивних цілей, на яких вона спочатку ґрунтувалась. Існує цілком реальна небезпека, що скасування стане ще одним інструментом в політичному дискурсі, та до якого будуть звертатись виключно для того, щоб якимось чином затвердити свої політичні амбіції, це називається *pinkwashing*, термін, який часто використовується в контексті проблем ЛГБТК+ спільноти, і коли цю тему використовують виключно як аргумент, щоб замаскувати свою справжню потребу турботою про маргіналізовані спільноти. І чим частіше культуру скасування використовуватимуть зловмисно, тим більше це паплюжитиме реальну мету скасування.

3.2. Консервативний підхід до культури скасування.

На відміну від прогресивного підходу, консервативний визначився щодо свого ставлення до культури скасування. Велика кількість консервативних діячів як на Заході так і на території України культуру скасування не приймають. Причому, думка не варіюється взагалі, на відміну від прогресивних представників, які часто вишукують певну нюансованість в культурі скасування, апелюючи до її складності. Західні консерватори, про яких я писав в попередній роботі, такі як адвокат Алан Дершовіц, згадана в цій роботі раніше Джоан Роулінг, Ден Ковалік сприймають культуру скасування як хибні спроби придушити інакомислення та стерилізувати дискурс довкола ряду питань. Багато українських діячів також критикують культуру скасування, особливо Сергій Чаплигін, виступ в НаУКМА якого, на його думку, був несправедливо скасований (Герасименко 2024).

Мотивації для негативного ставлення до культури скасування можуть бути різними. Дехто вважає це ліворадикальним терором, інші ж сприймають це як цензуру. Питання полягає в тому, що коли ми говоримо про консервативні та прогресивні розбіжності щодо скасування ми можемо визначити важливу тезу. Для великої складової консервативного прошарку населення дискримінаційна мова – базова річ, яка обумовлена їхнім світоглядом. Реакція прогресивних прошарків на такі заяви частіше за все перетворюється на звинувачення у реакціонізмі. Втім, обвинувачення у «цензурі» за негативну реакцію на слюри та сексистські заяви частіше за все виникають внаслідок ігнорування соціальних проблем, або ж від віри що те, що прихильники прогресивного підходу вважають негативним насправді є правильним. Довкола культури скасування точаться запеклі полемічні бої, оскільки обидві сторони сприймають їх як щось, що безумовно може впливати на соціум та

окремих особистостей, питання залишається в валідності. Прогресивна сторона наполягає на тому, що не використовувати дискримінаційну мову дуже просто, і це не потребує взагалі жодних зусиль. Хоч фундаментально ця думка і є вірною, подібне формулювання є вкрай шкідливим, оскільки воно і не просить уважного підходу до проблеми, а просто заявляє що «так говорити не можна». З іншого ж боку, консервативні діячі якщо і вступають в полеміку щодо скасування, дуже часто сприймають цю дискусію як спробу підібрати якийсь Got 'cha Moment⁸, та як певний квест по пошуку непослідовності серед прогресивних заяв.

Але тут не можна не згадати політизованість скасування, яке неодноразово було згадано в цій роботі. В той час як Західні особистості напряду відмовляються від культури скасування, українські діячі набагато менш визначені в цьому контексті. Якщо ми уявімо умовний спектр, на якому знаходяться всі консервативні особи, де 1 це повна відмова від культури скасування як явища, а 10 це її повна підтримка, то на нашу думку, українські консерватори знаходяться десь близько 5-6. Звісно, коли ми говоримо про очікування антигомофобних заяв від, наприклад, організації «Традиція та Порядок», то звісно що такого не буде, але знову хочемо звернути увагу на політизованість. Такі особи як Шарій, Арестович, Ківа, Субота, Бардаш, Марченко, Медведчук, всі ці люди *фактично скасовані*. Звісно, цей момент відкритий до дискусії, і думка про те, що будь-яке бойкотування або депортація є скасуванням є відносно валідними, разом з тим, всі ці особи ілюструють дещо дуже важливе – люди потребують культури скасування. Причому, потребують не як можна потребувати реформ, або якихось інституційних змін, потребують

---

⁸ Got'cha moment – термін, який можна перекласти як «ага, попався». Часто використовується в англійських колах у випадках, коли одна людина ставить несподіване питання своєму опоненту з метою висвітлити його непослідовність.

на рівні соціальному, втім ця потреба розбивається об політичний компас, який не дозволяє в цьому побачити зручний та дієвий інструмент. Прогресивні прошарки використовують скасування майже як чарівну паличку, оскільки вони більше вірять в те, наскільки цей інструмент може бути дієвим. Цього стосуються всі скасування за давнішні твіти (Natividad 2022), блекфейс в нульових (BBC News 2020b) та бойкотування ресторанів (Contributors to Wikimedia projects 2012) . Консерватори, оскільки дуже часто скасування направлено саме на них, сприймають це як цензуру, хоч і так само скасовують протилежну стороною. Українське суспільство тим і унікальне, що воно просякнуте жагою до скасування та бойкотів. Скасування не може бути аполітичним, воно перебуває в цікавій політичній суперпозиції, під час якої вона належить до всіх сторін політичного компасу, але в той же самий час в жодному разі не може існувати по центру.

Разом з тим, скільки б не було теорій та думок щодо того, наскільки всі потребують культури скасування, консерватори досі не сильно поспішають брати її собі на озброєння, оскільки походження культури скасування «з іншого боку» не може їх влаштувати. Також варто відмітити, що одна з потенційних причин неприйняття консерваторами культури скасування це відсутність юридичного врегулювання. Оскільки скасувати когось може будь-хто та будь-коли, це так чи інакше створює достатньо напружену атмосферу серед консерваторів, оскільки це потребує уважного слідкування за сучасним дискурсом, що іде в цілому в розріз із консервативним світоглядом. К. Дж. Ковентрі у своєму виступі на онлайн-конференції перед Історичною радою Південної Австралії під назвою «A New Birth of Freedom: South Australia, slavery and exceptionalism» пише: «...cancel culture and attempts to hide history. While I agree that the line between debate and suppression is one that occasionally

gets crossed by the so called left wing, it is almost invariably true that the real cancel culture is perpetrated by those who have embraced the term.» (Coventry 2020, 5), фактично заявляючи, що часта інтерпретація культури скасування як «лівого інструменту» дещо зміщує увагу з «правих» проявів скасування.

Також цікавим є те, що п'ять-десять років тому навіть припущення щодо належності консерваторів до культури скасування сприймалось би як якась абсурдна пропозиція, оскільки під час того, як вони активно «потерпали» від скасування, вони навіть і не думали що можуть стати частиною культури скасування. Варто зауважити, що слово «потерпали» написано у лапках, оскільки скасування виступає цілком природньою реакцією суспільства на порушення суспільних норм, тому використовувати слово «потерпати» в прямому сенсі під час згадування скасування, еквівалентно заяві, що вбивця «потерпає» від судового процесу. Проте, це формулювання нас знову наштовхує на міркування про урегульованість культури скасування. Тому що навіть якщо і прирівнювати його до суду, то брак системного врегулювання презентує нам два боки, з яких ми можемо розглядати цю проблему. Перше – незалученість скасування до якоїсь вже існуючої юридичної системи дозволяє їй бути набагато більш гнучкою та не страждати на ті системні недоліки, на які страждають вже усталені юридичні, кримінальні системи (Гуменюк 2018, 7). З іншого ж боку, брак хоча б будь-якого контролю дозволяє зловмисно використовувати скасування з метою стерилізації дискурсу, та певної дистиляції одностумців.

Якщо формулювати остаточні думки щодо консервативного ставлення до культури скасування, то ми можемо визначити, що з еволюцією цього феномена, він стає все більше залученим з усіх політично-соціальних таборів, але досі потерпає від упередження, що скасування стосується цензури. Чи

стане воно універсальним інструментом? Складно сказати, оскільки прогресивні та консервативні мотивації навряд-чи будуть однаковими, і коли прогресивний бік може використати культуру скасування майже у будь-якому випадку, консерватори набагато більше обмежені в цьому контексті. Ба більше, враховуючи більш активні націоналістичні рухи серед консерваторів, скасування російської культури багато в чому відбулось саме завдяки ним. Консервативне ставлення до культури скасування несе собі спротив до «лівих ідей», але в той же самий час перестає бути частиною ідейно-політичної війни, і починає перетворюватись в таку собі «мову» сучасного конфлікту, і остаточно апропріація консерваторами цього «лівого» механізму перетворюється не на питання прийняття механізмів ідеологічних опонентів, а виключно на питання часу, а в українському контексті з усього світу та його стосунками з культурою скасування, ми найближче за всіх знаходимось до його остаточного прийняття як соціального волевиявлення.

Прогресивні діячі вважають скасування актом солідарності, консерватори вважають скасування актом політичної розправи, але обидві сторони сприймають його як валідний та дієвий інструмент для соціальних змін.

3.3. Перспективи розвитку культури скасування в Україні

Повномасштабне вторгнення росії в 2022 році спричинило неймовірної потужності зсув з соціальної точки зору. Деякі з цих зсувів були розглянуті в цій роботі, як, наприклад скасування російської культури у вигляді пам'ятників, назв вулиць тощо, також відбувся зсув в контексті скасування багатьох політичних діячів, які були пов'язані так чи інакше з країною-агресором. Культура скасування для українців багато в чому живиться з

бажання глобальної справедливості, яка наближається з кожним разом, коли російська культурна експансія сповільнюється або руйнується. Разом з тим, це ми говоримо про культуру скасування в її глобальному розумінні, в контексті загальнонаціональному. Насправді, культура скасування на більш дрібних рівнях може позувати в рази більший виклик, ніж можна очікувати. Скасування навряд може якісно реалізуватись під час дрібних чвар, скоріше воно буде інструментом з вироблення певної соціально-політичної реальності, та, якщо відштовхуватись від попередньої глави, то буде на озброєнні як правих так і лівих. В роботі Джефа Грінберга «Evidence for Terror Management Theory II: The Effects of Mortality Salience on Reactions to Those Who Threaten or Bolster the Cultural Worldview» він приходить до висновка, що під час нагадувань про смерть або при зіткненні з небезпекою люди набагато активніше підтримують власну культуру, і більш агресивно ставляться до людей, які цю культуру не підтримують. (Greenberg та ін. 1990, 317) З одного боку це може позитивно вплинути на українське суспільство, оскільки вторгнення у багатьох закарбувало росіян як ворогів (Челяк 2024), і щоб люди почали забувати всі скоєні злочини потрібно багато часу, але навіть час може бути не таким дієвим при правильному введенні культури пам'яті в буденність людей. З іншого боку, базуючись на дослідженні Грінберга, люди прагнутимуть жити так, як їм здається належним. Питання полягає в тому, що ось це «належне» є підґрунтям для конфліктів в самому соціумі. Навіть якщо ми розглянемо питання ЛГБТК+, ліві та ліберальні прошарки населення активно підтримують права для ЛГБТК+ персон, намагаючись викоренити гомофобну культуру з українського повсякдення. Від початку повномасштабного вторгнення це питання набуло додаткових барв, які, безумовно, зробили ситуацію більш нюансованою. На цьому моменті варто зауважити, що питання свободи самовираження людини, не має бути нюансованою, і відсутність дискримінації безумовно має бути в

переліку цілей нашого суспільства. Багато речей переоцінюються з точки зору того, наскільки те чи інше питання є нагальним в умовах війни. Більш праві діячі стверджують, що питання толерантності до ЛГБТК+ персон зараз «не на часі» (Стеценко 2024), оскільки це, на їхню думку, не впливає на військове положення в країні. Разом з тим, в лавах ЗСУ є ціла спільнота, яка опікується питаннями ЛГБТК+, особливо тими, хто зараз воює на фронті, і тут вже виникає питання, якщо зараз багато українських військових воюють за те, щоб Україна могла існувати, воюють для того щоб жити, то чому питання ЛГБТК+ має зсозуватись, особливо якщо велика частина цієї спільноти так само приймає участь в бойових діях?

Питання скасування в українському контексті це питання адаптивності цього феномену, та знищення політизованої полярності при скасуванні. Один з найважливіших аспектів скасування це його асистемність, що дозволяє людям використовувати його швидко та ефективно, при тому уникаючи системних помилок, які існують в юридичній сфері. Разом з тим, цілковитий брак інституалізації може призвести до випадків, коли скасування спрацьовує швидше, ніж людина, яку скасовують, зможе якимось чином виправдатись або в цілому відреагувати. Звісно що скасування з інструменту, яким здобувають справедливість, може спокійно стати популістичною маніпуляцією, що може лише ускладнити дискурс довкола цього феномену. Для якісного функціонування культури скасування в українському соціумі треба визначити деякі основні проблеми, які можуть вплинути на його розвиток. Першою з такої проблем є зміщення публічного та персонального, і частоті плутанини, яка виникає у людей, коли йдеться про розрізнення «постаті» та «людини». Варто зазначити, що хоч формулювання «скасувати людину» є розповсюдженим, і було неодноразово використано в цій роботі, рівно як і в інших академічних

працях, формулювання «скасування постаті» є більш вірним та точним. Наприклад, раніше згаданий Спартак Субота спочатку був скасований виключно як постать, були скасовані його репутаційні здобутки за порушення етики. Втім, нелегальний виїзд Суботи з країни і проштовхування російських наративів є прикладом того, що коли скасовується постать, це, фактично, надає другу спробу людині, зі сподіванням що вона почне займатись якимось damage control, а скасування людини відбувається коли вона скоює щось, що в українському випадку, несе загрозу національній безпеці. Друга проблема, яку треба зазначити, це культура скасування як «народний трибунал». Насправді, тут можна використовувати цілу низку слів, як наприклад «трибунал», «цензура», «суд», «лінчування», власне будь-яке слово, яке так чи інакше означає дещо упереджену владу суспільства. Наприклад, ставлення людей до контроверсійних осіб вже саме по собі означатиме, що у разі скасування, воно буде більш різким, та набагато менш об'єктивним, рівно як і навпаки, коли ми говоримо про когось, до кого ставлення здебільшого позитивне, то і скасування буде більш хитким.

Це підводить нас до третьої проблеми, яка полягає в скасуванні/критиці військових. Це в цілому неймовірно делікатна тема, яка потребує найвищого ступеню обережності під час обговорення. Коли йдеться про військових, яких намагаються так чи інакше скасувати. Почати варто з того, що «по-справжньому» скасувати військового не вдасться, якщо не йдеться про когось на кшталт Влада Сорда, який переніс скасування або шакалячий експрес за махінації з закупівлями зброї для військових (Піріг 2024). Імідж військового під час повномасштабного вторгнення сакралізований, прикладом виступає Євген Карась, який в мирні часи вже був би скасований за свою риторику (LB live 2024) зараз досі має аудиторію та є частим гостем багатьох медіа-ресурсів.

Або ж Валерій Маркус, якого певний час намагались скасувати за конфлікти з керівництвом (Морфінов 2024). Разом з тим, статус військового надає неймовірно сильну етичну індульгенцію, що є цілком закономірним, тому що коли людина ризикує своїм життям, вимагати від неї конформізму щодо якихось соціальних стандартів є хибним, принаймні під час війни. В цілому ми тут можемо і зачепити питання популізму, оскільки популізм на темі військових є популярним інструментом серед політиків, причому через те, що складно скасувати людину за допомогу війську, і навіть якщо вона є перформативна, це все одно допомога. Висновком щодо скасування військових є факт того, що допоки іде повномасштабне вторгнення, і допоки особа, яку скасовують, не напряду не шкодить безпеці країни, вони цілком послідовно є недоторканими.

Наступна проблема, це часте нерозуміння «навіщо» скасовують, та «що буде після» скасування. Коли ми говоримо про скасування, то частіше ми згадуємо за що саме скасували особу. Суботу за брехню, Сорда за міномети, Арестовича за проросійську позицію, Поплавського за домагання, Паш за виступи в росії, але дуже нечасто виникають питання, чому саме скасовують окремих людей. На поверхні це питання є дещо безглуздим, тому що скасовують через щось шкідливе, за якісь порушення норм етики та моралі. Втім, треба зауважити, що глобальна мета скасування це боротьба з нормалізацією чогось шкідливого. Коли ми бачимо Поплавського, який не відчуває наслідки того, що він вивіз студентку та грав з нею в «більярд на поцілунок або на сто доларів», то це нормалізує таке ставлення до жінок. Кожен голосний контрверсійний випадок який не має наслідків для особи нормалізує подібне шкідництво. Саме тому під час діалогу про скасування ми маємо говорити не просто «за що» скасували людину, а і що це скасування

дасть в глобальному контексті. Ну і звісно, що має статись з людиною після скасування. Цей аспект є набагато більш зрозумілим, оскільки причини скасування діляться на кримінальні та на ті, що такими не є. Тому якщо брати як приклад того ж самого Поплавського, то його «що після» має бути кримінальне провадження, в той час якщо ми говоримо про когось умовного, хто, наприклад, випадково в публікації використав слюр, то звісно, ні про яке кримінальне провадження йтись не може, і це вже стає питанням між цією особою та їхньою аудиторією.

Ми можемо впевнено сказати, що культура скасування в Україні в жодному разі не є калькою західного феномену. Ба більше, вона має видатну унікальність і самобутність, яка, безумовно, обумовлена політичним та геополітичним контекстом. Разом з тим, скасування це адаптований інструмент етичної ревізії, деколонізації і в цілому спротиву, який є частиною повсякдення українців вже 11 років поспіль. Культура скасування буде унікально розвиватись, особливо на роздоріжжі між прогресивними та консервативними явищами. Політизованість, яка притаманна скасуванню є неймовірним важелем, який, безумовно, може використовуватись як і задля інституалізації діалогу, але водночас може стати небезпечною маніпуляцією, яка тільки дистанцює соціум від справедливості та відповідальності, і перетворить що перспективне на кон'юнктурну витребеньку, яка матиме місце тільки в телеграм-каналах блогерів або ж в інших соціальних мережах, в яких вона буде застосована виключно як інструмент з бойкоту в межах дуже конкретної бульбашки. Чи є спосіб цьому запобігти? На нашу думку, стовідсоткового способу немає, культура скасування є дуже складним феноменом, який знаходиться в дуже цікавій суперпозиції, де він досі не до кінця інтегрований в український дискурс, але разом з тим вже не настільки невідомий, щоб

ігнорувати його повне існування. Період, в який Україна зіткнулась з культурою скасування є, без перебільшення, переломним як для країни, так і для феномену. Боротьба між справедливістю та помстою буде завжди тривати під час діалогу про скасування, але чим доросліше стає суспільство, чим відповідальніше воно, тим більше сподівань на те, що культура скасування ще стане в нагоді українському народові, і неодноразово доведе свою користь попри всю свою нюансованість.

ВИСНОВКИ

Під час дослідження були зроблені наступні висновки:

- Протягом цієї роботи, ми визначили генезу цього феномену. Що є цікавим, так це факт того, що в книжках та різноманітних роботах на цю тему дуже нечасто згадується китайське походження скасування. Звісно, те скасування яке ми знаємо сьогодні легше прив'язати до руху #MeToo, але тут виникає важливе розрізнення мотивацій. Renrou sousuo, про який ми згадували на початку роботи мав на меті досягти незалежності, використовуючи для цього всі ресурси які має інтернет. #MeToo має на меті здобути справедливість завдяки запобіганню замовчуванню випадків домагання та гвалтувань. Але при поєднанні цих феноменів, ми стикаємось з інструментом, мета якого, фундаментально, це є досягнення справедливості, формування безпечних просторів для осіб, які зазнають дискримінації від системних структур.
- Також ми розглянули резонансні випадки скасування в Україні. В цілому, ідея скасування популярних діячів за їхні аморальні вчинки не було характерним для українського суспільства. Безліч артистів та діячів (частка яких була згадана в цій роботі) могли відносно комфортно існувати навіть після гучних контроверз. Зараз це поступово починає змінюватись, в Україні крок за кроком формується інститут репутації. Звісно, в поєднанні з культурою скасування це достатньо масштабне нововведення, але так чи інакше люди поступово починають до нього звикати.
- Було розглянуто ставлення до культури скасування під час повномасштабного вторгнення, що дало нам зрозуміти, що скасування є набагато більшим та глибшим феноменом, ніж просто деплатформінг

медіа-особистостей, це можливість для країни більш-менш ефективно розтрити російську культурну експансію, а також віднайти власну культурну суб'єктність. Спроби скасування російського мистецтва хоч і не завжди ефективні за кордоном, а іноді навіть і у нас (маються на увазі резонансні випадки коли молоді люди на вулицях Києва слухали російську музику) вони все одно показують факт того, що цілком можливо скасовувати цілі концепти, просто за умови, що існує певна непохитна мотивація, як, наприклад, повномасштабне вторгнення росії.

- Також було розглянуто роль соціальних мереж та парасоціальних стосунків в скасуванні на прикладі резонансних випадків кенселінгу. Іноді скасування може працювати як спосіб певної частини людей сублімувати свою фрустрацію, що, безумовно, трохи «псує репутацію» самому феномену, але також доказує факт того, що скасування може бути застосовано майже на будь-яких рівнях.
- Було проаналізоване ставлення прогресивних та консервативних прошарків населення до культури скасування. Враховуючи той факт, що культура скасування є апріорі більш лівим/ліберальним/прогресивним інструментом, можна було очікувати, що більш праві/консервативні прошарки населення сприйматимуть скасування як щось негативне, як якусь цензуру. Разом з тим, ми дійшли висновку, що скасування саме по собі є достатньо універсальним інструментом, і його неоднозначність для консерваторів полягала в тому, що воно використовувалось з метою досягнення толерантності, що його і робило лівим інструментом. Втім, якщо скасування спрямовується на осіб, розбіжності з якими не соціокультурні, а політичні, то це цілком дієвий механізм по виключенню певних людей.

- Було розглянуто різницю між «скасуванням» та «спробою скасування». Це розрізнення допомогло зрозуміти, що загалом скасування залежить майже виключно від кількості людей, які приймають в ньому участь, що в свою чергу дало нам зрозуміти, що одним із найслабших місць культури скасування є те, що спроби скасувати особу, переважна аудиторія якої не вірить/не сприймає скасування часто може призвести до мінімальних результатів, а також може і не призвести взагалі до жодних.
- Також було визначено, що культура скасування в Україні є глибоко політизованою, що в свою чергу пояснює, чому в медіа та культурних сферах країни воно не завжди дієве, в той час як в політичних аспектах воно є вкрай впливовим.
- Було досліджено потенціал інтеграції культури скасування в українське повсякдення та визначено, що через безумовну універсальність та прогресуючу ефективність, імплементація культури скасування в українську буденність є вкрай вірогідним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Абрамова, Анетт, та Денис Булавін. 2025. "Поліція відкрила кримінальне провадження щодо Андрія Білоуса, якого звинуватили в домаганнях". hromadske, 10 лютого 2025.

<https://hromadske.ua/suspilstvo/239412-politsiia-vidkryla-kryminalne-provadzennia-shchodo-rezysera-andriia-bilousa-iakoho-zvynuvatyly-u-domahanniakh>.

Вознюк, Юлія. 2022. "Культура скасування у світі та Україні | На chasi". Na chasi, 4 лютого 2022. <https://nachasi.com/society/2022/02/04/kultura-skasuvannya-u-sviti-ta-ukrayini/>.

Герасименко, Ярослав. 2024. "У Могилянці філософу не дали провести лекцію через його позицію щодо ЛГБТ+. Що відомо про ситуацію?" hromadske, 6 грудня 2024. <https://hromadske.ua/suspilstvo/235792-u-mohyliantsi-filosofu-ne-daly-provesty-lektsiiu-cherez-yoho-pozytsiiu-do-lhbt-shcho-vidomo-pro-sytuatsiiu>.

Громлюк, Ілона. 2023. "Спартак Суббота. Хто це такий і чому всі про нього говорять - BBC News Україна". BBC News Україна, 12 квітня 2023. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-65253772>.

Гулійчук, Дмитро. 2024. "Мобілізація в Україні: Хто з депутатів втік з України під час війни - список". ТСН.ua, 17 січня 2024. <https://tsn.ua/exclusive/hto-z-deputativ-vtik-z-ukrayini-pid-chas-viyuni-spisok-geroyiv-2494909.html>.

Гуменюк, Тетяна. 2018. "Сучасні порівняльно-правові дослідження: Основні критерії модернізації". Актуальні проблеми вітчизняної

юриспруденції, 7–10.

https://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fjur/program_5c4722864efae.pdf.

Женя Янович. 2023. "Хто такий спартак суббота? Чому не буде подкаст терапії?" YouTube, 14 квітня 2023. Відео, 13 хв., 59 с.

<https://www.youtube.com/watch?v=OLboZdKzJaw>.

Іванов, Владислав Сергійович. 2023. "Феномен культури скасування в сучасній культурі заходу." Автореф. Дипломна робота, Національний університет "Києво-Могилянська Академія".

<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/799c5290-d05c-4a51-876a-abf3a04b8030/content>.

Іванова, Катерина. 2024. "«Змусить думати про виїзд закордон». Нардепка відреагувала на заклики щодо мобілізації жінок". ГЛАВКОМ, 7 листопада 2024. <https://glavcom.ua/country/society/zmusit-dumati-pro-vijzd-zakordon-nardepka-vidreahuvala-na-zakliki-shchodo-mobilizatsiji-zhinok-1030228.html>.

Карась, Євген. 2024. Twitter, 1 серпня 2024.
https://x.com/Eugen_Karas/status/1819062085558378652.

Клок, Марта. 2020. "Чому Михайло Поплавський — це мем, який зайшов надто далеко?" СЛУХ — медіа про музику та все, що навколо неї, 16 липня 2020. <https://slukh.media/texts/cult-of-poplavskiy/>.

КНУТКіТ імені І. К. Карпенка-Карого. 2024. "Останнім часом, мережею, невідомими особами поширюється інформація про начебто неетичну та протиправну поведінку одного з викладачів нашого Університету. Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К.

Карпенка-Карого завжди стоїть на засадах законності..." Facebook, 21 січня 2024.

https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=1223209415802287&id=100043397213375&mibextid=wwXIfr&rdid=MtykSkVb3fp3hyQR.

Кузьменко, Юлія. 2023. "Фаріон розкритикувала російськомовних військових. Омбудсман після цього звернувся до поліції та СБУ". Suspilne Media, 7 листопада 2023. <https://suspilne.media/culture/611357-farion-rozkritikuvala-rosijskomovnih-vijskovih-ombudsmen-pisla-cogo-zvernuvsa-do-policii-ta-sbu/>.

Мандровська, Олександра. 2024. ""Не виправдав очікування": Вакарчук перепросив перед українцями за свою роботу в політиці". ФОКУС, 3 квітня 2024. <https://focus.ua/uk/lifestyle/637855-ne-vipravdav-ochikuvannya-vakarchuk-vibachivsyia-pered-ukrajincyami-za-svoyu-robotu-v-politici>.

Михайльов, Дмитро. 2023. "Арестович потрапив у скандал через сексистські висловлювання". Suspilne Media, 28 вересня 2023. <https://suspilne.media/582443-arestovic-potrapiv-u-skandal-cerez-seksistski-vislovluvanna/>.

Морфінов, Сергій. 2024. "Валерій Маркус повернувся. Що розповів про 47 бригаду і як на це реагують - BBC News Україна". BBC News Україна, 12 грудня 2024. <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/czxd44lw9ggo>.

Нановська, Вероніка. 2023. "Медіаспоживання українців 2023 року: Що та де читають і кому довіряють". Медіамейкер, 3 листопада 2023. <https://mediamaker.me/yak-zminylos-mediaspozhyvannya-ukrayincziv-2023-roku-opytuvannya-usaid-internews-5628/>.

"Не Іво Бобулом єдиним: Сексистські скандали з українськими зірками". 2023. ТиКиїв, 2 березня 2023. <https://tykyiv.com/istoriyi/ne-ivo-bobulom-iedinin-skandali-z-ukrayinskimi-zirkami-poviazani-z-seksizmom/>.

Пиріг, Володимир. 2024. "Блогер і ветеран Влад Сорд отримав ще одну підозру". Громадське радіо, 5 грудня 2024. <https://hromadske.radio/news/2024/12/05/bloher-i-viyskovyy-vlad-sord-otrymav-shche-odnu-pidozru>.

Полудьонний, Ілля. 2023. "Відсутність медичної освіти, співпраця з ОПЗЖ та неетичне ставлення до клієнтів: Розслідування про Спартак Субботу :: Свідомі". Свідомі, 11 квітня 2023. https://svidomi.in.ua/page/spartak_subbota.

Поя, Анастасія. 2023. ""Спартак Суббота закінчився у вівторок": Як в мережі реагують на розслідування про відомого психолога". Українська правда. Життя, 11 квітня 2023. <https://life.pravda.com.ua/society/2023/04/11/253773/>.

Слоневська, Ірина Борисівна, та Світлана Юріївна Пірошенко. 2023. "Культура скасування як соціокультурний феномен: Українські акценти". *Culturological Almanac*, № 4 (30 грудня): 262–68. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.4.36>.

Спартак Суббота Психолог. 2023. "Все про провокації: У стосунках, в соціумі, можлива користь чи шкода | Подкаст терапія #112". YouTube, 18 вересня 2023. Відео, 1 год., 22 хв., 25 с. <https://www.youtube.com/watch?v=B5ehLFr0Qq4>.

Спартак Суббота Психолог. 2025. "Папич - достойные в 14, нас**ие и вымогательство, вранье на "Вписке". Откровенное интервью с Ульяной". YouTube, 8 січня 2025. Відео, 1 год., 2 хв., 5 с.
<https://www.youtube.com/watch?v=35-Qz5D7jHw>.

Стеценко, Сергій. 2024. "Захист прав ЛГБТК+ не на часі? Як змінився квір-активізм після початку великої війни РФ проти України". Радіо Свобода, 5 червня 2024. <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayins'ki-kvir-aktyvisty-pro-vazhkist'-borot'by-za-prava-lgbtk-lyudey/32978888.html>.

Сулима, Валерія. 2024. "Спартак Суббота втік з України і отримує в Іспанії статус біженця: Фото | Новини шоу-бізнесу". ТСН.ua, 17 серпня 2024. <https://tsn.ua/glamur/skandalniy-spartak-subbota-vtik-z-ukrayini-pid-chas-viyni-i-otrimuye-status-bizhencya-bloger-2642295.html>.

"Тема ЛГБТ, прав людини у висловлюваннях відомих людей України." 2016. Gay.org.ua, 26 грудня 2016. <https://gay.org.ua/blog/2016/12/26/tema-lhbt-prav-liudyny-u-vyslovliuvanniakh-vidomykh-liudei-ukrainy/>.

Терещук, Галина. 2012. "Скандал довкола Гайтани є провокацією – «свободівець»". Радіо Свобода, 22 лютого 2012.
<https://www.radiosvoboda.org/a/24493055.html>.

Україна. Верховна Рада України. 2021. Про внесення змін до Закону України "Про рекламу" щодо протидії дискримінації за ознакою статі. Закон України 1750-IX. Ухвалено 10 вересня 2021.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1750-20#Text>.

"Учасниця нацвідбору на євробачення зібралася з концертами в росію". 2019. espreso.tv, 27 грудня 2019.

https://espreso.tv/news/2019/01/27/uchasnytsya_nacvidboru_na_yevrobachennya_z_ibralasya_z_koncertamy_v_rosiyu.

Фуко, М. 1998. Наглядати й карати. Основи.

Це Ніхто Не Буде Дивитись. 2023. "ІВО БОБУЛ: Слава в тік-тоці, буковинське дитинство, ставлення до жінок/ЦЕ НІХТО НЕ БУДЕ ДИВИТИСЬ". YouTube, 27 лютого 2023. Відео, 43 хв., 52 с.
<https://www.youtube.com/watch?v=H6foXVIADO4>.

Челяк, Олег. 2024. "Як українці ставляться до Росії та росіян: КМІС оприлюднив результати дослідження". Suspilne Media, 18 липня 2024.
<https://suspilne.media/culture/793355-ak-ukrainci-stavlatsa-do-rosii-ta-rosian-kmis-opriludniv-rezultati-doslidzenna/>.

Яковленко, Катерина. 2025. "Михайло Поплавський пропонував студентці більярд на поцілунок: Випускниця описала свою історію в межах руху #НеМовчи". Suspilne Media, 7 лютого 2025.
<https://suspilne.media/culture/943549-mihajlo-poplavskij-proponuvav-studentci-bilard-na-pocilunok-vipusknica-opisala-svou-istoriu-v-mezah-ruhu-nemovci/>.

Applebaum, Anne. 2021. "The New Puritans". The Atlantic, 31 серпня 2021. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2021/10/new-puritans-mob-justice-canceled/619818/>.

BBC News. 2020a. "JK Rowling Joins 150 Public Figures Warning Over Free Speech". BBC Home - Breaking News, World News, US News, Sports, Business, Innovation, Climate, Culture, Travel, Video & Audio, 8 липня 2020.
<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-53330105>.

BBC News. 2020b. "TV Host Jimmy Fallon 'Very Sorry' for 2000 Blackface Skit". BBC Home - Breaking News, World News, US News, Sports, Business, Innovation, Climate, Culture, Travel, Video & Audio, 26 травня 2020.
<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52815624>.

Brown, Adrienne Maree. 2020. We Will Not Cancel Us: And Other Dreams of Transformative Justice. AK Press.

"Celebrity Public Relations: What Can We Learn?" б. д. Adoni Media. Дата звернення 5 травня 2025. <https://www.adonimedia.com.au/blog/celebrity-public-relations-what-can-we-learn/>.

Contributors to Wikimedia projects. 2008. "Human Flesh Search Engine - Wikipedia". Wikipedia, the free encyclopedia, 31 грудня 2008.
https://en.wikipedia.org/wiki/Human_flesh_search_engine.

Contributors to Wikimedia projects. 2012. "Chick-Fil-a and LGBTQ People - Wikipedia". Wikipedia, the free encyclopedia, 2 серпня 2012.
https://en.wikipedia.org/wiki/Chick-fil-A_and_LGBTQ_people.

Coventry, C. J. 2020. "A New Birth of Freedom: South Australia, Slavery and Exceptionalism". У History Council of South Australia, Annual Regional Lecture.
https://www.researchgate.net/publication/346053999_A_New_Birth_of_Freedom_South_Australia_slavery_and_exceptionalism.

Daw, Stephen. 2020. "A Complete Timeline of Kevin Hart's Oscar-Hosting Controversy, From Tweets to Apologies". Billboard, 13 січня 2020.
<https://www.billboard.com/music/awards/kevin-hart-oscar-hosting-controversy-timeline-8492982/>.

Dobrin, Nikki. 2024. "Fact Check: Remembering the Time Taylor Swift Posed With a Man in a Swastika-Adorned Shirt". Yahoo Entertainment, 23 квітня 2024. <https://www.yahoo.com/entertainment/fact-check-remembering-time-taylor-171200934.html>.

Douglas, Murray. 2019. *Madness of Crowds: Some Modern Taboos*. Bloomsbury Publishing Plc.

Downey, Tom. 2010. "China's Cyberposse (Published 2010)". The New York Times, 3 березня 2010. <https://www.nytimes.com/2010/03/07/magazine/07Human-t.html>.

Ecarma, Caleb. 2023. "Right-Wingers Are Exploiting Damar Hamlin's Medical Emergency to Push Anti-Vax Conspiracies". Vanity Fair, 3 січня 2023. <https://www.vanityfair.com/news/2023/01/damar-hamlin-anti-vax-conspiracies>.

Gondringer, Mary. 2021. "Cancel Culture and Cancel Discourse: Cultural Attacks on Cancel Culture and Cancel Discourse: Cultural Attacks on Academic Ideals". *Culminating Projects in English* 9:40. https://repository.stcloudstate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=eng_etds.

Greenberg, Jeff, Tom Pyszczynski, Sheldon Solomon, Abram Rosenblatt та Et Al. 1990. "Evidence for Terror Management Theory II: The Effects of Mortality Salience on Reactions to Those Who Threaten or Bolster the Cultural Worldview." *Journal of Personality and Social Psychology* 58 (2): 308–18. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.2.308>.

Hart, Kevin. 2018. "'I Have Made the Choice to Step Down From Hosting This Year's Oscar's...'" . X (раніше Twitter), 7 січня 2018.
<https://x.com/KevinHart4real/status/1070906075812118529>.

Hatton, Celia. 2014. "China's Internet Vigilantes and the 'Human Flesh Search Engine'". BBC News, 28 січня 2014.
<https://www.bbc.com/news/magazine-25913472>.

Hill Cummings, Krista, Babak Zafari та Lauren Beitelspacher. 2025. "#Canceled! Exploring the Phenomenon of Canceling". Journal of Business Research, 186 (січень): 115025. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2024.115025>.

Jin, Keyu. 2023. New China Playbook: Beyond Socialism and Capitalism. Penguin Publishing Group. Вперше опубліковано 2023 р.

"Kevin Hart on Instagram: 'I Know Who I Am & So Do the People Closest to Me. #LiveLoveLaugh'" . б. д. Instagram. Дата звернення 5 травня 2025.
https://www.instagram.com/p/BrEjHFcf83/?utm_source=ig_web_copy_link.

LB live. 2024. "Євген Карась: Чи воює насправді, чому хейтить «лівих» і підтримує примусову мобілізацію". YouTube, 6 грудня 2024. Відео, 1 год., 12 хв., 58 с. <https://www.youtube.com/watch?v=f59UMIwkT9c>.

Lukianoff, Greg, та Jonathan Haidt. 2018. The Coddling of the American Mind: How Good Intentions and Bad Ideas Are Setting Up a Generation for Failure. Вперше опубліковано 2018 р.

Maruf, Ramishah. 2022. "Corporate America Is Canceling Kanye West | CNN Business". CNN, 25 жовтня 2022.

<https://edition.cnn.com/2022/10/25/business/kanye-west-business-antisemitic-comments/index.html>.

Natividad, Angela. 2022. "10 Times Celebrities' Tweets Got Them Cancelled". The Things, 17 серпня 2022. <https://www.thethings.com/10-times-celebrities-tweets-got-them-cancelled/>.

Owens, Ernest. 2023. *The Case for Cancel Culture: How This Democratic Tool Works to Liberate Us All*. St. Martin's Publishing Group.

Peucker, Mario. 2023. "What Is 'Reverse Racism' – And What's Wrong With the Term?" Victoria University, Australia, 12 липня 2023. <https://www.vu.edu.au/about-vu/news-events/news/what-is-reverse-racism-and-whats-wrong-with-the-term#:~:text=Why%20reverse%20racism'%20is%20a,hierarchies,%20injustices%20and%20power%20imbalance>.

Pidmohylna, N. V., та A. D. Vovkobi. 2023. "External Manifestations of Cancel Culture in the Ukrainian Symbolic Space". "Scientific Notes of v. I. Vernadsky Taurida National University", Series: "Philology. Journalism", № 6, 218–25. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.6/38>.

Quinn, Ben. 2022. "National Gallery Renames Degas' Russian Dancers as Ukrainian Dancers". the Guardian, 3 квітня 2022. <https://www.theguardian.com/artanddesign/2022/apr/03/national-gallery-renames-degas-russian-dancers-as-ukrainian-dancers>.

Romano, Aja. 2020. "Why We Can't Stop Fighting About Cancel Culture". Vox, 25 серпня 2020. <https://www.vox.com/culture/2019/12/30/20879720/what-is-cancel-culture-explained-history-debate>.

Ronson, Jon. 2015. "So You've Been Publicly Shamed". *Scientific American* 312 (4): 76. <https://doi.org/10.1038/scientificamerican0415-76c>.

Savage, Mark. 2022. "Kanye West's Twitter and Instagram Accounts Locked Over Anti-Semitism". *BBC Home - Breaking News, World News, US News, Sports, Business, Innovation, Climate, Culture, Travel, Video & Audio*, 10 жовтня 2022. <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-63198991>.

Social Blade. 2025a. "Subbotaspartak YouTube Stats & Channel Analytics". <https://socialblade.com/youtube/handle/subbotaspartak>.
<https://socialblade.com/youtube/handle/subbotaspartak>.

Social Blade. 2025b. "Subbotaspartak YouTube Stats & Channel Analytics". <https://socialblade.com/youtube/handle/subbotaspartak>.
<https://socialblade.com/youtube/handle/subbotaspartak>.

The Economist. 2024. "Donald Trump Approval Tracker". *The Economist*, 20 січня 2024. <https://www.economist.com/interactive/trump-approval-tracker>.

Wikipedia. 2007. "Національний склад населення України — Вікіпедія". *Вікіпедія*, 18 червня 2007.
https://uk.wikipedia.org/wiki/Національний_склад_населення_України.

Wikipedia. 2021. "List of Unarmed African Americans Killed by Law Enforcement Officers in the United States - Wikipedia". *Wikipedia, the free encyclopedia*, 1 січня 2021.
https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_unarmed_African_Americans_killed_by_law_enforcement_officers_in_the_United_States.